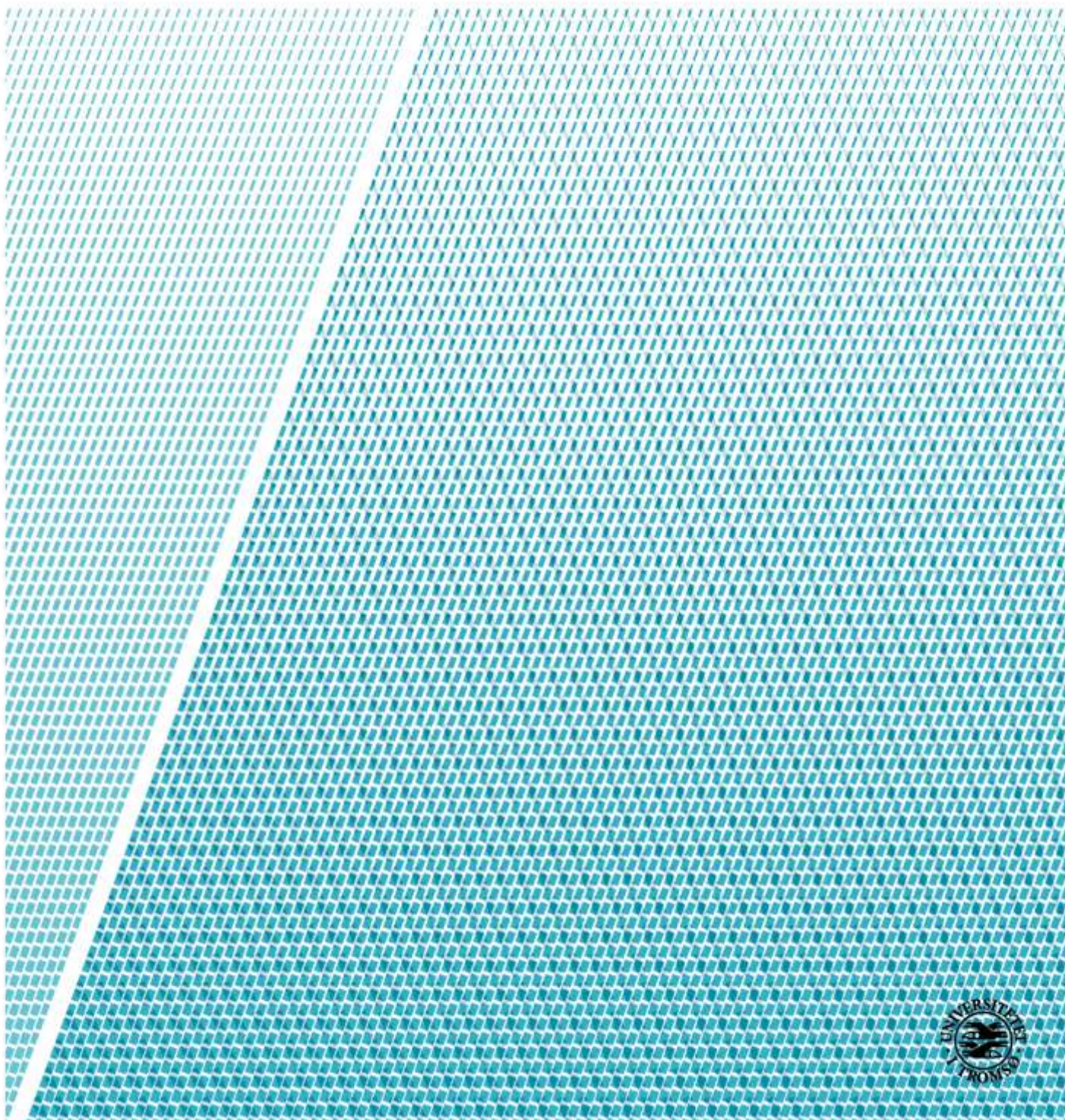

Sivil motstand under okkupasjonen av Nord-Norge

Hvilke sivile motstandssaker var Sipo og SD opptatt av?

Einar Eid

HIS-3980: Masteroppgave i historie ved lektorutdanningen 8-13. trinn. Høst 2019

Forord

Da var endelig min tid student på Universitetet i Tromsø over. Det er litt vemodig å tenke på at min hverdag fylt med lesing av pensum og eksamensforberedelser snart er over. Mine fem år ved UiT har vært en fin reise hvor jeg har lært masse nytt om meg selv, blitt kjent med mange nye mennesker som jeg nå kan kalle mine venner, i tillegg til at jeg har fått en utdanning som jeg trives med. Jeg har vært så heldig som har fått muligheten til å skrive en masteroppgave om akkurat denne tematikken. Skriveprosessen har til tider vært krevende, men også veldig lærerik. Dette har vært en periode med både opp og nedturer. Frustrasjon, tårer og glede mener jeg beskriver skriveprosessen på en god måte, men det har også resultert i at jeg har levert noe jeg er stolt av. Til tross for en varierende hverdag med denne oppgaven på agendaen i over et halvt år, ville jeg ikke ha vært denne opplevelsen foruten.

Det er mange som skal takkes for at jeg har fått ferdigstilt denne oppgaven. Jeg må først takke Fredrik Fagertun som rettet meg inn på denne masteroppgaven og så muligheten. Han må også takkes for god veiledning med både kommentarer-, tips og struktur til oppgavens innhold og utforming. Han har også gitt meg det spennende kildematerialet som har vært avgjørende for temaet. Jeg må også takke venner og familie som har støttet meg i en periode fylt med frustrasjon, klaging, glede og sinne. Jeg har fått enorm sympati og litt «kjeft», som jeg også har hatt godt av. En stor takk rettes til de som har korrekturlest oppgaven min, og dette er spesielt rettet mot mine foreldre Jan-Petter Hyberth Hansen og Brit Sidsel Eid. Videre ønsker jeg å gi en stor takk til min kjære samboer Rachel Bjørkmo Bostad, som har hjulpet meg med korrekturlesning og tips til tross for at hun nettopp har ferdigstilt sin egen masteroppgave. Helt til slutt ønsker jeg å takke alle på Breiviklia som har vært med på gode samtaler og gode stunder. Vi har delt mye frustrasjon og glede, samt spilt biljard når vi til tider heller burde ha lest. Ikke minst har vi hatt gode samtaler over MYE kaffe.

Til tross for studenttilværelsens ende, er jeg nå klar for å ta med meg alt jeg har lært inn i det virkelige liv. Tusen takk for meg!

Einar Eid

Moss, 1.11.2019

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Introduksjon	1
1.1. Bakgrunn: Motstanden i Nord-Norge	1
1.2. Problemstilling	2
1.3. Historiografi	3
1.4. Teori om sivil motstand	5
1.5. SD og Sipo	6
1.6. Kilder og metode	8
1.7. Avgrensning og struktur	12
Kapittel 2: Hva var sivil motstand for SD og SiPo?	14
2.1. Sivil motstand	14
2.2. De ulike kategoriene som blir brukt av SD og Sipo	22
Kapittel 3: Tyskfiendtlighet og flukt fra landet	24
3.1. Tyskfiendtlighet	24
3.2. Flukt fra landet	30
Kapittel 4: Radiobruk og hjelp til fienden	34
4.1. Radiobruk	34
4.2. Hjelp til fienden	38
Kapittel 5: Tyveri, negative arbeidsholdning, og annet	41
5.1. Tyveri	41
5.2. Negativ arbeidsholdning	45
5.3. Andre saker SD og Sipo slo ned på av sivil motstand	49
Kapittel 6: Oppsummering og konklusjon	52
Litteraturliste	55
Litteratur	55
Kilder	55
Nettsider	56

Kapittel 1: Introduksjon

1.1. Bakgrunn: Motstanden i Nord-Norge

I 1939 hadde Hitler og Nazi-tyskland invadert Tsjekkia og Slovenia og var godt i gang med å utvide det tyske riket. Flere land fryktet at de var de neste som kunne bli invadert av Nazi-tyskland. Et par måneder etter Tsjekkia og Slovenia var blitt invadert så ble Polen invadert. Polen ble invadert av tyskerne 2.9.1939 og da responderte Storbritannia og Frankrike med en krigserklæring, hvor Frankrike blant annet forberedte seg på skyttergravskrig som også fant sted ved første verdenskrig. Norge hadde et ønske om å holde seg nøytrale, noe de også gjorde under første verdenskrig, men Tyskland hadde andre planer for Norge.

1. april 1940 ga Adolf Hitler klarsignal for angrepet på Norge, og 3. april ble operasjon Weserübung iverksatt. Weserübung nord var en operasjon som hadde til hensikt å invadere Norge samtidig som Weserübung Sør skulle invadere Danmark. De første skipene som skulle delta i Weserübung Nord forlot den tyske havnen med kurs mot Norge, og de angrep landet den 9. april 1940. Det som skulle være en rask og overraskende seier feilet på grunn av innsatsen på Oscarsborg festning i Drøbaksundet i Oslofjorden.¹ Det tyske inntrengingsforsøket ble stanset, og flaggskipet "Blücher" ble senket av to fulltreffere fra hovedbatteriet, nesten 50 granater fra Drøbaksiden, og to torpedotreff som gikk under vannlinjen. Disse enorme hullene i skroget fikk vannet til å fosse inn og satte båtens maskineri ut av drift. Etter to timers døds kamp sank fartøyet ved øygruppen Askholmene på 90 meters dyp.² Senkningen av Blücher forsinket tyskerne så mye at kongefamilie, regjering og storting fikk tid til å evakuere nordover. Kongen, hans familie, deler av regjeringen, og deler av stortinget representanter, forlot Oslo med tog fra Østbanestasjonen til Hamar. Samtidig som deres reise mot nord var i gang foregikk det kamper Sør-Norge.

Kampene og felttogene i Sør-Norge fant sted allerede den 9. april da mobiliseringen ble erklært fra tysk side. Tyskerne hadde fremmet et ønske om å innsette Vidkun Quisling som statsminister i Elverum, men den norske kongen avviste dette kravet. Kongens nei resulterte i at landet ikke kapitulerte, men at Norge fortsatt var i krig. Dette medførte flere slag, hvor flere byer ble totalskadd etter kamper mot tyskerne. Byer ble totalskadd som følge av

---

¹ Tore Gjeltsvik, *Hjemmefronten: Sivil motstand under okkupasjonen 1940-1945* (Drammen: Bokstav og bilde, 2013), s. 17.

² 9. April 1940. (u., å.). Forsvarsmuseer [Forsvarsmuseer, u., å.]. Hentet 27. april 2018 fra <http://www.forsvaretsmuseer.no/Oscarsborg/Om-Oscarsborg/Festningens-historie/9.april-1940>.

kamphandlinger eller tysk bombing, og blant disse byene var Namsos, Steinkjer, Elverum, Molde, Kristiansund, Bodø og Narvik.

Etter Kongen, hans familie, deler av regjeringen, og deler av stortinget representanter, dramatisk flukt fra Oslo, ender de i Tromsø hvor det er planer om å etablere en norsk eksilregjering.³ Men England overtaler dem til heller å evakuere til London og dette aksepteres, og 7. juni satte den engelske fregatten Devonshire med kurs for England.

Som mange kjenner til, var det harde kamper i Nordland og i Sør-Troms i starten av krigen grunnet at tyskernes operasjon ikke bare inneholdt én landgang i Sør-Norge, men også en plan som gikk ut på en tysk landgang i Nord-Norge. Det var planlagt et hovedangrep i Narvik i Nord-Norge, og kamphandlingene i Narvik varte fra 9. april 1940 og fram til de allierte styrkene i Narvik fikk ordre om å evakuere den 30. mai. Kampene varte likevel frem til 9. juni.⁴ Årsaken til at kampene måtte vedvare helt til 9. juni var at de allierte måtte få evakuert før kapitulasjonen.

Nord-Norge fikk gjennomgå både offensive kamper og tilbaketrekning under 2. verdenskrig. Narvik var det eneste stedet i Norge som fikk gjenerobret området etter flere kamper, men byen ble igjen erobret av tyskerne da utenlandske styrker måtte trekke seg ut av Norge. Norge var fortsatt i krig mot Nazi-tyskland på grunn av en fungerende eksil-regjering. Norge hadde forflyttet sin lovlige og legitime regjering til England, og krigen vedvarte dermed til dens slutt 8. mai 1945.

I tiden etter okkupasjonen har det blitt skrevet mye litteratur om 2. verdenskrig. Et gjengående tema i den norske krigslitteraturen har blant annet vært om motstanden i det tyskokkuperte Norge. De tyske styrkene ble møtt med noe motstand fra den norske befolkning, noe som også flere av verkene i etterkrigslitteraturen påpeker. Dette er et tema som har fanget min oppmerksomhet, og jeg vil i denne oppgaven fokusere på den motstanden som møtte tyskerne i Nord-Norge under 2. verdenskrig.

1.2. Problemstilling

Okkupasjonen i Norge resulterte i etablering av en rekke nye lover og reformer fra tyske myndigheter. Det medførte blant annet en rasjonering av varer, samt forsøk på nazifisering av den norske stat. Dette falt ikke i god jord hos den norske befolkningen, og misnøyen ble besvart på flere måter i form av ulike typer motstand. Av motstand kunne det være alt fra små

---

³ Furre, B., *Norsk historie 1905-1990 : Vårt hundreår* s. 173.

⁴ Johnsen, Ø., *Slaget om Narvik: Sydfronten – krigshandlingene – maktsillet -svikene*, s. 22 og 304.

handlinger, som å ikke hilse på tyske soldater, til mer utagerende og voldelig motstand, som å banke opp eller likvidere tyske soldater. Nordmenn viste sin motstandskraft på vidt ulike måter, og i denne oppgaven ønsker jeg å se nærmere på motstanden som fant sted. Jeg ønsker å fordype meg i den sivile motstanden, og bruke tyskernes egne rapporteringsorgan, *Meldungen aus Norwegen*(MaN), som grunnlag for min forskning. MaN er en samling av rapporter fra SD og Sipo om okkupasjonen i Norge, og beskriver temaer som SD/Sipo rapporterte om til overordnede myndigheter i Berlin. Samlingen beskriver tematikker som næringsliv, kirke, NS og ikke minst motstand som jeg skal fokusere på. På bakgrunn av dette har jeg valgt å besvare følgende problemstilling i min oppgave:

«Hvilke sivile motstandssaker var Sipo og SD opptatt av under okkupasjonen av Nord-Norge?».

1.3. Historiografi

Som nevnt skal denne masteroppgaven handle om sivil motstand under andre verdenskrig i Nord-Norge. Oppgavens framstilling er bygd på et empirisk grunnlag fra tyske kilder, og analysen av disse kildene har en basis i foreliggende litteratur. På bakgrunn av dette må jeg ha en historiografisk oversikt over hva som er skrevet om krigen, samt hva som er relevant for oppgavens problemstilling.

Når det gjelder den sivile motstanden vil oppgaven i all hovedsak fokusere på SiPo og SD's oppfatninger av hva sivil motstand var, og hvilken trussel slik motstand innebar basert på deres egne rapporter om fenomenet. For å kunne konkretisere hva sivil motstand faktisk er, vil det være av betydning å inkludere noe litteratur om tematikken som beskriver hva det er snakk om. I tillegg har jeg i oppgaven benyttet litteratur som beskriver krigsperioden i Norge, og da spesielt det som omhandler Nord-Norge. Den er tatt med for å danne et bilde av strukturen i okkupasjonsregimet. Ved siden av eksisterende litteratur om disse tematikkene, har jeg også benyttet meg av tidligere skrevne masteroppgaver, bøker og artikler som alle inneholder viktig informasjon om krigen og den sivile motstand. Disse vil jeg nå presentere, og jeg vil poengtere at kildematerialet er noe jeg selv har valgt og mener belyser og forklarer oppgavens tematikk på en god måte.

Gunnar Pedersen skriver om militær motstand i Nord-Norge i sin bok *Militær motstand Nord-Norge 1940-1945*. Denne vil gi nyttig informasjon om kontekst og militær motstand i Nord-Norge. Den viser også til forskjeller mellom motstanden i Nord-Norge og Sør-Norge. Det blir

skrevet mye om militær motstand, men jeg kan på denne måten bruke den militære motstanden til å definere den sivile motstanden.⁵

Tore Gjelsvik bok *Hjemmefronten: Den sivile motstanden under okkupasjonen 1940-1945*, gir god informasjon om den sivile motstanden. Den forteller om organisering i hjemmefronten ledelse og vurdering av motstandsaksjoner i Norge.⁶

Matti Goksøyr og Finn Olstad bok: *Skjebnekamp – norsk idrett under okkupasjonen 1940-1945* beskriver om de sivile motstandskampene i idretten under okkupasjonen. Under okkupasjonen gikk NS-regimet løs på idretten fordi de ville kontrollere miljøer som gjerne inneholdt miljøer med unge mennesker. Derfor var idrettsstreiken et av de første eksemplene på sivil motstand i Norge og boken vil være med å danne en kontekst for den sivile motstanden i Norge.⁷

Jaklin, *Nordfronten*, fra 2007, formidler godt hvordan krigen ble opplevd i Nord og lokal sivil motstand i Nord-Norge. Boken viser også til sivile som hjalp tvangsarbeidere i Nord-Norge og den beskriver godt forholdene både lokalt og kampene på østfronten. Den beskriver også voldskulturen mot folkeslag som ifølge den nazistiske ideologien var lavt-rangerte.⁸

Heidi Bjørvik Johannessen avhandlingen *Sivil Motstand I Sandefjord under Okkupasjonen 1940-45*, fra 2007 handler om sivil motstand i Sandefjord under okkupasjonen 1940-45, med hovedvekt på flyktningtransporten til Sverige. Denne masteroppgaven gir et innblikk i den sivile motstanden og viser til en av oppgavene til sivil organisasjonen, flyktningtransporten.⁹

Ole Kristian Grimnes bok *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*, vil være med å danne bakgrunns materialet for oppgaven, vise til eksempler på sivil motstand, organiseringen av sivile organisasjonen og hvordan okkupasjonen fortonte seg for Nord-Norge i de forskjellige okkupasjonsårene. Boken beskriver også mye om Norge under krigen og gir en god beskrivelse på forholdene i Nord-Norge.¹⁰

Guri Hjeltnes bok *Hverdagsliv i krig: Norge 1940-45* gir et innblikk i hverdagslivet i krigen blant nordmenn og hvordan okkupasjonen fortonte seg for allmennheten i Norge. Den vil også

---

⁵ Pedersen, *Militær motstand i nord 1940-1945*.

⁶ Gjelsvik, *Hjemmefronten*.

⁷ Goksøyr, M., og Olstad, F., *Skjebnekampen – Norsk idrett under okkupasjonen 1940-1945*.

⁸ Jaklin, A., *Nordfronten : Hitlers Skjebneområde*.

⁹ Johannessen, H., B., *Sivil motstand i Sandefjord under okkupasjonen 1940-45, med hovedvekt på flyktningtransporten til Sverige*.

¹⁰ Grimnes O., K., *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*.

komme godt med når det kommer til å danne kontekst rundt oppgavens tema om sivil motstand.¹¹

Artikkelen av Bjørn Sandvik: «Tyske prester i Norge under krigen - Fra okkupasjon til felles framtid», drøftes kunnskapsstatus om sivil motstand med vekt på kirke- og utdanningsfeltet under andre verdenskrig i Norge. Den tar for seg motstandskampen i kirka under krigen og den gir innblikk i kirkens situasjon i det okkuperte Norge.¹²

1.4. Teori om sivil motstand

Etter krigen fikk sivil motstand en mer fremtredende rolle, og begrepet ble brukt mer naturlig i språket for nordmenn. Sivil motstand, sammen med militær motstand, var begreper som først ble tatt i bruk etter krigen i norsk litteratur.¹³ Det er uvisst om SD og Sipo så en forskjell på sivil- og militær motstand, grunnet at den sivile og militære motstanden blir beskrevet som en og samme ting i deres rapporter. I kildesamlingen som jeg har tatt i bruk blir ikke sivil motstand omtalt som et direkte begrep, men den går blant annet inn på en mer generell motstand som fant sted i Norge. Dette kan resultere i at det foreligger noe ulik forståelse av begrepet, og i tillegg er det vanskelig å finne noe i kildematerialet som beskriver sivil motstand konkret. På bakgrunn av dette ønsker jeg å beskrive kort om hva sivil motstand faktisk er, slik at det kan skapes en felles forståelse.

Det store norske leksikons definisjon på «sivil» betyr det alminnelig borgerlige, mest i motsetning til det militære eller ikke uniformerte.¹⁴ Det er med andre ord landets sivile befolkning som utfører slik motstand, ikke de som er organisert i en militær organisasjon eller annen uniformerte som politi.

Barthowski og Merriman sier at sivil motstand er en teknikk for å bekjempe konflikter innen politikk, økonomi og/eller omkring sosiale forhold uten bruk av trusler eller vold.¹⁵ Dette skiller seg blant annet fra den militære motstanden som representerte trusler og vold. Det var

---

¹¹ Hjeltnes, G., *Hverdagsliv i krig: Norge 1940-45*.

¹² Sandvik, B., "Tyske prester i Norge under krigen - Fra okkupasjon til felles framtid".

¹³ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 14.

¹⁴ Snl. (2018, 7. mai). «Sivil». Hentet 12. oktober 2019 fra <https://snl.no/sivil>.

¹⁵ Barthowski, M., og Merriman, H., (2016, 27. oktober). Civil resistance. Oxfordbibliographie. Hentet 12. august 2019 fra <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0194.xml>.

nemlig militære motstandsgrupper som var aktive i aksjoner, sabotasje og likvidasjoner rettet mot det tyske regimet i Norge.

Mahatma Gandhi greide å gjøre motstand mot den britiske politikken i India ved å bruke ikke-voldelige metoder.¹⁶ Dette ble senere kjent som ikkevold-tenkning og var en passiv metode for å arbeide for et politisk mål. Ut fra ikke-voldelig tenkning kom metoden *sivil ulydighet* frem og eksempler på denne metoden kunne være hvor befolkningen lenket seg sammen, gikk inn på området hvor de ikke hadde lov til og forhindret kjøretøyer i å fredes i landet. Sivil ulydighet er et litt vanskelig begrep når det blir brukt under krigen, men man kan kanskje si at idrettsstreik, læreraksjoner og kirkekamp kunne gå under dette begrepet. Det som er verdt å legge til er at dette ikke var åpne aksjoner for da ville dette ha blitt slått kraftig ned på av tyske myndigheter. Sivil ulydighet er likevel en metode som kommer nærmest sivil motstand for denne oppgaven.

Det kan være ulike forståelser av hva den sivile motstand er, men den skilte seg klart ut fra den militære motstanden på grunn av at den tok avstand fra vold og trusler. Det var gjerne de alminnelige borgere som utførte disse handlingene og metodene var passive, ikke-voldelige og skulle motarbeide en politikk.

1.5. SD og Sipo

SD og Sipo var den tyske sikkerhetstjenesten og sikkerhetspolitiet. Denne organisasjonen ble sett på som kjernen i den nasjonalsosialistiske politistaten.¹⁷ SD og Sipo var en blanding av flere politigrupper, som ble dannet sommeren 1936 av lederen i SS, Heinrich Himmler. Han ble også utnevnt som politisjef for sikkerhetstjenesten, og valgte å slå sammen kriminalpolitiet og det politiske politiet til et sikkerhetspoliti.

Sipo og SD styrte blant annet underordnede organisasjoner som Kripo, Gestapo og Einsatzgruppen. De utgjorde undergrupper for Sipo og SD og var det utøvende avdelingene. Kripo var kriminalpolitiet som tok seg av etterforskning i krim saker. Gestapo var et hemmelig politi som utførte razziaer, overvåkning og arrestasjoner. Einsatzgruppe var en likvideringsgruppe som utførte avtalte likvideringen mot motstandere av det tyske rike. I Norge ble Gestapo, Kripo og sikkerhetstjenesten organisert som egne avdelinger for Sipo og

---

¹⁶ Berg, O., T. (2014, 23. mai). «Sivil ulydighet». I Store norske leksikon. Hentet 12. oktober 2019 fra https://snl.no/sivil_ulydighet.

¹⁷ Browder, G., C. *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD*. s. 1.

SD.¹⁸ Norges politigeneral var Wilhelm Rediess, og han var leder for Sipo og SD fra juni 1940 og ut okkupasjonen. Han var dermed den formelle lederen for alt tysk politi i Norge, med unntak av militærpolitiet. Rediess var underlagt både Heinrich Himmler i Tyskland og Rikskommisar Josef Terboven. Politigeneral Rediess hadde også et nært forhold til Josef Terboven, som var Rikskommisar og leder for okkupasjonen. Under politigeneral Rediess var oberst Heinrich Fehlis med tittelen Befehlshaber der Sipo und des SD (BdS). Fehlis var i utgangspunktet utdannet som jurist, og hadde mye erfaring fra SD som graden SS-Standartenführer(major). Han ble i slutten av april 1940 overført til Norge fra Stapostelle i Frankfurt, og med sin faglige dyktighet ble han den reelle leder for Sipo og SD i Norge.

Lederen for SD og Sipo i Tromsø, var Hans Wilhelm Blomberg. Han var leder for denne avdelingen frem til august i 1941. Ved hans avgang, tok SS-Sturmbannführerne Jenessen, Stage og Poche over som ledere. Etter hvert som tiden gikk, ble hovedkontoret i Nord-Norge flyttet fra Tromsø til Narvik høsten 1944. Da ble Poche utnevnt som sjef for den nylig flyttede avdelingen, med SS-Obersturmbannführer(oberstløytnant) Hellmuth Tanzmann, under seg.

Det var mange som arbeidet for Sipo og SD i Norge under okkupasjonen. På starten av året 1940 var det totalt 200 tyske ansatte, mens på slutten av krigen hadde antall ansatte steget til 1250 personer. Blant disse personene, er også ansatte hos Kripo og Grensepolitiet inkludert. I tillegg til disse hadde også Vertrauensleute (agenter), tolker, sjåførere, kontoransatte, sentralbordansatte m. m. også en sentral rolle i disse organisasjonene. Med disse inkludert kan det dreie seg om 1800-2000 personer totalt, hvorav en tredjedel tilhørte Oslo og resterende var fordelt rundt omkring på de andre kontorene i Norge.

Blant den ene tredjedelen som tilhørte kontoret i Oslo, var det 316 tyske ansatte og 86 norske ansatte ved krigens slutt. I tillegg til det oppgitte antallet var det omtrent 100 personer i grensepolitiet, 200 i brev- og telegramkontrollen som var blitt overført fra den tyske militære etterretningstjenesten Abwehr, samt 100 sjåførere, vaskehjelpere, kokker og liknende.

SD og Sipos rapporter som ble sendt til hovedkvarteret i Berlin omhandlet blant annet motstandsbevegelse, kulturlivet, kirken, skolen, pressen, rettsvesenet, arbeids- og næringsliv, sosialvesenet, Nasjonal Samling og Hirden. Det er slik informasjon som ble samlet i det vi kjenner som Meldungen aus Norwegen.

---

¹⁸ Pryser, Tore. (2018, 29. mai). «Sipo og SD i Norge». I Store norske leksikon. Hentet 12. august 2019 fra https://snl.no/Sipo_og_SD_i_Norge

1.6. Kilder og metode

I historieforskning er det vesentlige grunnlaget for å få resultater fra kildene, men det finnes ulike metoder for å finne fram til, velge ut, beskrive og analysere det som igjen blir resultatet. Metoden for en oppgave kan beskrives som hvordan en historiker jobber seg frem til resultatene i en oppgave på. Det finnes flere metoder og det gjelder å velge riktig for at dataen man samler inn skal bli best mulig.

For å kunne besvare oppgavens problemstilling på en best mulig måte, har jeg valgt å kombinere en kvalitativ og en kvantitativ forskningsstrategi med fokus på data, for å se på hva SD og SiPo rapporterte om tilfeller av sivil motstand.

Kvantitativ metode

Ved bruk av en kvantitativ metode forsøker jeg ved hjelp av innsamlet tallmessig materiale å få en mer presis beskrivelse av hendelser tilknyttet sivil motstand.¹⁹ Jeg anser kvantitativ metode som en relevant metodikk for min oppgave siden jeg mener at en slik tilnærming vil kunne bidra til å skape troverdige resultater. En fordel med å bruke en slik metodikk, er at den vil kunne gi et svar på frekvensen av ulike hendelser som fant sted, som også er oppgavens fokus. Jo hyppigere frekvens hendelser har, desto større troverdighet er det for at tilfeller faktisk har funnet sted. Det kan blant annet bidra til å styrke dataenes validitet. Et planlagt mål for denne oppgaven er å etablere tallmessige oppsummeringer i den grad det er mulig, og fremstille dette i en oversiktlig tabell som kan si noe om hva SD og SiPo rapporterte om vedrørende den sivile motstanden i Nord-Norge.

Bruk av denne metodikken kan også innebære ulemper. En negativ side kan være at det ofte kan være vanskelig å finne nok datamateriale. Det kan bli noe problematisk å skape troverdige resultater dersom hendelser har lav frekvens, som tilsvarer at det synes sjeldnere i datamaterialet. Metodikken kan også være utfordrende når man finner data som ikke er sammenliknbare. I denne oppgaven har det oppstått utfordringer spesielt når det kommer til sammenlikning av antall hendelser, i og med at de ikke har like tall. Dette er momenter som har påvirket oppgavens utforming i en viss grad, men for å unngå slike fallgruver dannet jeg dermed kategorier som kunne samle de ulike hendelsestypene på en oversiktlig og god måte. Det vil si at jeg har kategorisert hendelser som inneholder noen lunde like data.

Kvalitativ metode

---

¹⁹ Kjeldstadli, K., *Fortiden er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, s. 230-231.

I tillegg til å bruke en kvantitativ forskningsstrategi, har jeg valgt å kombinere dette med kvalitativ metode. Dette er en metodikk som fokuserer på å søke etter noe som en gang fantes, hva som en gang var noe, samt dets mening.²⁰ I en slik metodikk har man fokus på en tendens, og man prøver å forklare eller beskrive denne tendensen. Kvalitative teknikker kobles gjerne sammen med hermeneutiske tilnærminger, som går ut på at man søker og går i dybden på fenomener. Ved bruk av en kvalitativ metode vil jeg kunne gå noe i dybden for å finne ut hva SD og SiPo faktisk rapporterte om når det gjelder den sivile motstanden i Nord-Norge. Ved å ta utgangspunkt i eksisterende litteratur, vil jeg kunne analysere det kildematerialet som er aktuelt for å kunne besvare problemstillingen min på en god måte.

For å besvare denne oppgaven har jeg benyttet en kildesamling som inneholder rapporter fra okkupasjonen i Nord-Norge, som er skrevet av SD og Sipo. Kildematerialet er en bearbeiding av tyske rapporter, samlet i tre bøker fra krigen, og har tittel *Meldungen aus Norwegen*. I oppgaven vil jeg fokusere på å analysere de rapportene som beskriver den sivile motstanden i Nord-Norge fra tysk side. Kildematerialet som jeg har tatt utgangspunkt i, omhandler en rekke tematikker som ikke vil være aktuelt for oppgavens tematikk. Jeg har derfor valgt å analysere materialet med et noe kritisk syn, som vil si at det kun er rapporter som omhandler sivil motstand som vil være aktuelt. Med noe kritisk syn menes også at jeg nøye har vurdert og analysert hver enkelt rapport som omhandler motstand, i og med at «Sivil motstand» ikke er et begrep som blir brukt direkte. Utvalg av materiale som er aktuelt for oppgaven, har dermed vært nøye vurdert. Dette er et kildemateriale som omhandler tematikker langt tilbake i tid, og kildekritisk nærlesning vil derfor også være aktuelt.

Kildekritisk nærlesning

Kildekritisk nærlesning kan forstås som en metode som man må ta i bruk når man leser kilder fra fortiden.²¹ Metoden innebærer å sette seg inn i konteksten til kilden, slik at dataene blir gode og troverdige. Kildekritisk nærlesning innebærer å ha kunnskap om kildens opphav, funksjon, fortellerens forhold til det fortalte, og bestemmelse av kildens brukbarhet. Det er mulig kilden inneholder feilinformasjon. Kilden jeg har tatt i bruk, kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen*, inneholder tyske oppfatninger og synspunkter som er basert på et politisk-ideologisk syn. Her ville kildekritisk nærlesning kunne være sentralt i og med at dette er vurderinger som er basert på sikkerhetsmessige og militære rapporter, med utgangspunkt i

---

²⁰ Kjeldstadli, *Fortiden er ikke hva den en gang var*, s. 183-184.

²¹ Kjeldstadli, *Fortiden er ikke hva den en gang var*, s. 175-180.

SD og SiPo's egne ståsteder. Det vil si at kilden er preget av tysk innflytelse som jeg er bevisst på når jeg analyserer og søker i kilden. En kildekritisk nærlesning var av betydning når jeg skulle innhente datamateriale til min masteroppgave.

Kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen*

Kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen* er en serie av rapporter om situasjonen i det okkuperte Norge under andre verdenskrig. Det er SD og Sipo som har skrevet rapportene og sendte dem regelmessige til høyere hold i Berlin. Rapportene var vanligvis oppdelt i kapitler om den generelle situasjonen, en annen om motstandsbevegelsen, aspekter ved situasjonen i kultur, næringsliv, økonomi, NS-status, utdanning, arbeidstjeneste vitenskap, fiskenæring og samfunnet i Norge.²² Hver hovedbase hadde ansvar for et geografisk område. Jeg skal se på Nord-Norge og det betyr at min hovedbase blir Narvik/Tromsø og området i Finnmark og Troms.

Kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen* (MaN) inneholder tre bøker, som igjen er delt inn i ulike tidsepoker. Det er tre bøker i samlingen hvor første bok tar for seg året 1940-1941, bok to er samlingen av rapporter fra 1942-1943 og siste bok er rapporter fra 1944-1945. Bøkene utgjør en samling av et utvalg rapporter som kom fra Norge til Tyskland under krigen. Bøkene er utgitt av Stein Ugelvik Larsen, Beatrice Sandberg og Volker Dahm og de er kompetente folk som viser til at kilden er god. MaN er en historisk kilde med rapporter som har en god struktur, hvor oppbygningen av rapportene enten inneholder «Tagesrapport», dagsrapport, «Tätigkeitsbericht», virksomhetsmeldinger, «Situationsbericht», situasjonsmelding eller «Monatsberichte», Månedsmeldinger. Etter det første året etter okkupasjonen ser rapportene ut til å være mer utfyllende og omfattende, og inneholder blant annet beskrivelser om kirken, idrett, næringsliv, politikk, rettsvesen og utdanning. Kildesamlingen inneholder flere underkapitler, men for meg har det vært av betydning å se på det handler om «Widerstand», eller motstand som man kaller det på norsk. I underkapittelet *Widerstand* er arrestasjonene knyttet til både sivil- og militær motstand. Her framgår det hva tyskerne slo ned på, som jeg mener er en viktig faktor for innhenting av data til min masteroppgave. I tillegg har jeg valgt å se på dagsmeldingene som ble sendt i den tidsperioden oppgaven er avgrenset til. Disse dagsmeldingene inneholder som oftest dokumentasjon som beskriver arrestasjoner på norske personer, og det hjalp meg med å se hvilke saker Sipo og SD rapporterte om vedrørende den sivile motstanden i Nord-Norge.

---

²² *Meldungen aus Norwegen, Teil I*, s. XXIV-XXV.

Prosessen med å utvikle kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen* (MaN) har en lang historie og det startet som et tysk prosjekt, hvor blant annet universitetet i Bergen etter hvert fikk en mer fremtredende rolle og ansvar for å ferdigstille prosjektet. Den opprinnelige kilden stammer fra rapporter som ble sendt fra Norge til Tyskland. Dette tysk-norske-prosjektet har samlet et utvalg av rapportene og fremstilt de i tre bind. Fagfolkene som har arbeidet med dette prosjektet har rådført seg med kontakter som har kunnet beskrive systemet i rapportene. Under prosjektet har de tatt kontakt med personer for å blant annet skaffe bakgrunnsinformasjon om det tyske Sipo og SD. De har intervjuet personer som hadde direkte eller indirekte tilknytning til disse rapportene for å samle informasjon om oppbygning i rapportene. En person de kontaktet var en leder i NSDAP i Norge og en annen var en sekretær i Gestapo. Intervjuene har gitt nyttig bakgrunnsinformasjon om rapporteringen fra Sipo og SD og den har gitt innblikk i krigstiden fra deres synsvinkel. Statsarkivene, Hjemmefrontmuseet og Bundesarchivs har vært til stor hjelp for å få tilgang til kilden skriver forfatterne.²³ Det som kan bemerkes er at informasjonen har gått igjennom flere ledd og det kan derfor tenkes at informasjon har vært igjennom en utsiling. Dette er trolig blitt gjort for å beskytte enkeltpersoner, vært slurvefeil i rapporteringene eller mistolkning av oversettelse i etterarbeid med rapportene. Det har vært mest utsiling lokalt fordi rapportene ble beskåret og behandlet først av SD i Norge og deretter i SD Berlin. Så allerede før prosjektet startet med denne boksamlingen skjedde det en utsiling av rapportene.

Nord-Norge er mitt søkeområde og hvor jeg har gransket data i kildematerialet *Meldungen aus Norwegen* (MaN). Utvalget av MaN omhandler for det meste de sørlige delene av Norge, men det er også en god del av utvalget som omhandler Nord-Norge. Det er naturlig at de folkerikeste delene av landet får mest omtale i en slik kildesamling som jeg jobber med. Nedenfor har jeg valgt å inkludere et bilde som illustrerer de ulike geografiske inndelingene av SD og Sipo i Norge.

---

²³ *Meldungen aus Norwegen, Teil I, s. VIII.*

(Bildet er hentet fra *Meldungen Aus Norwegen*.²⁴)

Bildet viser den geografiske inndelingen av avdelingene til den tyske sikkerhetstjenesten, Sicherheitsdienst (SD) og det tyske sikkerhetspolitiet, das Sicherheitspolizei (Sipo) i Norge. Totalt var det fem avdelinger med hvert sitt hovedkontor i byene; Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik/Tromsø.

1.7. Avgrensning og struktur

Av arbeidsmessige grunner har jeg valgt å avgrense tematikken til å omhandle tidsperioden etter november 1942 og frem til krigens slutt. Dette er mulig å gjøre også fordi rapportene fra Nord-Norge har et større fokus i denne tidsperioden gjennom kildesamlingen. Basert på disse vurderingene har jeg valgt å fokusere på denne tidsperioden heller enn alle krigens år.

I tillegg er det andre faktorer som bidrar til å øke den sivile motstanden. Blant disse er represalier, tyskernes- og NS' forsøksvise nazifisering av skole, arbeidsvirksomhet og idretten o.l. Represaliene gikk utover motstandsfolk og de som hadde hjulpet dem, og straffen kunne

²⁴ *Meldungen aus Norwegen, Teil I, s. LXI.*

være henrettelser eller fengsel. Reprisalier som ble iverksatt av tyskerne var en årsak til at befolkningen i Nord-Norge fikk større motvilje mot okkupasjonen og dermed vokste motstanden i landsdelen.

Militær motstand som ble avslørt i Norge medførte strenge straffer som trigget sivil motstand. Den mest kjente infiltrasjonen av motstandsgrupper under okkupasjonen i Nord-Norge var blant annet Spilling-gruppen i Harstad i 1941.²⁵ Per Spilling var dommerfullmektig og hadde sterke meninger om de tyske okkupantene og ga tydelig uttrykk for sine meninger. Han var derfor under oppsikt av tysk etterretning og måtte være forsiktig i sine handlinger. I 1941 tok han imidlertid initiativ til å danne sin egen motstandsgruppe. Den første han fikk med seg var Ole Udengen, som uheldigvis skulle vise seg å være Abwehr-agent. En Abwehr-agent er en infiltratør som i dette tilfelle avslørte flere navn i motstandsgruppen. Den 18. juni 1941 ble Spilling med flere arrestert og sendt til en fangeleir på Sydspissen i Tromsø, og senere i 1942 ble de overført til Setermoen hvor de ble stilt for tysk krigsrett. Per Spilling og Alf Pettersen ble dømt til døden og skutt 28. januar 1942, og slike hendelser kan tolkes som faktorer som bidrar til den økte motstanden i Nord-Norge.

Personer som utgav seg for å være «gode nordmenn» var ikke uvanlig og fikk flere motstandsfolk eller medlemmer av motstandsgrupper, fengslet og henrettet. Henry Rinnan var leder for en infiltreringsgruppe med flere Abwehr-agenter eller personer som utgav seg for å være motstandere av den tyske okkupasjonen. Disse Abwehr-agentene infiltrerte andre motstandsgrupper i Norge, blant annet godtroende motstandsgrupper fra Møre til Trondheim og Nordland. Målet var å få nok informasjon til at tyskerne kunne arrestere de som var medlemmer av motstandsgruppene ved såkalte opprullinger eller avsløringer. Selv om utfallet ble opprullinger i Trondheim, Nordland og Møre, fikk dette en konsekvens for Nord-Norge. Det resulterte i at det ble mer utfordrende og vanskeligere å etablere motstandsgrupper når det var fare for å verve Abwehr-agenter. Sammen med Spilling-gruppas avsløring og Rinnans infiltrasjons-gruppe, fikk motstandsbevegelsen et tilbakeslag som det tok tid å komme over. Motstandsgrupper ble etter opprullingene mer påpasselige med hvem de tok inn i sine grupper, og risikoen for at Abwehr-agenter ble inkludert var alltid til stede.

Videre når det gjelder oppgavens avgrensning vil perioden etter opprullingene av disse gruppene ha ført til økt motstand gjennom henrettelse av lederne for gruppene. Her henvises det til at motstandsfolkene som ble drept, trigget den sivile motstanden i Norge. I og med at

---

²⁵ Pedersen, *Militær motstand i nord 1940-1945*, s. 27-28.

opprullingene fant sted i 1941, vil det også være av betydning å begrense tidsperioden til 1942-1945.

Kapittel 2: Hva var sivil motstand for SD og SiPo?

2.1. Sivil motstand

I min oppgave skal jeg etablere motstandskategorier ut fra å se på sivil- og militær motstand slik det framstilles i det kvantitative datamaterialet. Før vi kan se på de ulike saksfremstillingene som skal belyses i oppgaven, er det viktig å se hvordan det vi kan kalle sivil motstand kommer til uttrykk i kildematerialet. I kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen (MaN)* kommer det ikke frem hva sivil motstand er, men samlingen inneholder et underkapittel med tittel «Gegner», som på norsk betyr motstand eller motstandere.²⁶ I dette kapitlet, i *Meldungen aus Norwegen*, dukker det også opp emner som omfatter motstand som «kommunisme», «kirke» og «allmenn motstand», i tillegg til militær motstand som sabotasje og våpenbesittelse. Det er ikke et eget emne som eksplisitt inneholder dokumentasjon eller som kun beskriver sivil motstand i MaN. Den sivile- og militære motstanden er samlet sammen i et underkapittel i rapportene i kildesamlingen.

I den norske litteraturen kommer det også frem at okkupasjonsperioden kun opererte med et begrep om motstand. Det ser ut til at sivil motstand, militær motstand, utefront og hjemmefront var samlet under et begrep og at dette var terminologien under okkupasjonen. Begreper som Hjemmefronten, Utefronten, sivilorganisasjonen og militærorganisasjonen ble først brukt etter at krigen var avsluttet.²⁷ Det var en annen terminologi under okkupasjonen, og en annen terminologi etter krigen om begrepene på motstand. Derfor synes jeg det er relevant å ta med noen eksempler på sivil motstand og militær motstand slik at det ikke skal være diffust om hva som er sivil motstand. Eksempelene er hentet fra norsk etterkrigs litteratur og blir sammenlignet med rapporter fra SD og SiPo for å danne et mer valid begrep om sivil motstand.

Den militære motstanden er utført av større eller mindre organiserte grupper og har som mål å angripe fienden med militære metoder som for eksempel sabotasje og våpenaksjoner. Slike aksjoner blir det rapportert om i underkapitlet «Widerstand» i *Meldungen aus Norwegen (MaN)*. Det viktigste er at det er en forskjell imellom sivil- og militær motstand, der militær

---

²⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil I*, s. XXIV.

²⁷ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 14.

motstand blir straffet strengere enn den sivile motstanden. Sivil motstand består primært i ikke-voldelige handlinger mens den militære gjerne involverer trusler, vold og sabotasje.

Det mest typiske for den sivile motstanden i Norge var de store kollektive aksjonene som kom i to bølger. Den første kom i 1940-1942 i kampen mot NS-statens nazifisering av høyesterett, kirke og skole og den andre 1943-1944 som var rettet mot regimets tvangsutskrivninger av arbeidskraft til arbeid på tyske militære anlegg.²⁸ Den sivile motstanden i Norge varierte i omfang og størrelse i starten av okkupasjonen. De fire viktigste motstandsfrontene mot tyskerne ble dannet i 1940 og 1941 og var masseprotester innenfor idrett, høyesterett, kirke, skole og fagorganisasjoner.²⁹ Lederskapet i sivilorganisasjonen besto av koordinasjonskomiteen (KK) og kretsen.³⁰ KK skulle samle sammen informasjon og hadde også oppgaven å fordele paroler til befolkningen. Kretsen var et råd med personer med høyt rangerte stillinger som dannet en ny norsk regjering, selv om det allerede var en regjering i landet. Den sivile motstandskampen var størst i den sosiale boikotten av NS-staten. Boikotten av NS vil si protester mot nye lover i det tyske okkuperte Norge. I begynnelsen av krigen lyktes den sivile motstanden med å protestere og boikotte omorganisering i ulike sektorer i det norske samfunnet. Slike sektorer er for eksempel skoler, universitet, høyesterett, industri og fagorganisasjoner. Pionerene i den norske sivile motstanden i Norge under okkupasjonen var lederne i miljøer og organer som høyesterett, kirke, og idrett.³¹ Siden de var ledere hadde de muligheten til å påvirke det norske folk i deres negative forhold til tyskerne.

Høsten 1940 oppsto en organisasjon som hadde det formål om å samle kontakter i motstandsbevegelser og gikk under navnet «Organisasjonen» og «R-gruppen».³²

«Organisasjonen» ble den første gruppen som prøvde å samle kontakter om motstandsarbeidet fra hele landet. Organisasjonen hadde hovedbase i Sør-Norge mye av holdningskampene mot okkupasjonen skjedde i det sørlige Norge. Kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen* tar for seg organisasjonen, men dette forgikk mye i Sør-Norge og er ikke tatt med i denne oppgaven hvor fokusområdet er Nord-Norge.

Eksempler på sivil motstand

---

²⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 391.

²⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 324.

³⁰ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 349-350.

³¹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 328.

³² Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 31.

Det var stor flyktningstrafikk gjennom hele okkupasjonene av Norge under andre verdenskrig. Omfanget av de som flyktet varierte en god del og mange var flyktninger fra felttoget i Nord-Norge i 1940, men store mengdene av flyktninger kom først etter 1942. De fleste av flyktningene tok seg over grensen til Sverige, men noen dro også til England med skip. Mange av de som også flyktet til Sverige var verken i faresonen og ettersøkt av tyskerne, men hadde andre motiver for å rømme ut av landet, slik som okkupasjonen og de vanskelige forholdene i Norge

Fremskaffelse av falske pass eller grenseboerbevis til flyktninger var noen oppgaver som sivilorganisasjonen tok for seg.³³ De som ikke var i livsfare så flukten til Sverige eller England som en vei til å kjempe for landet sitt. Andre ønsket bare bedre levekår som for eksempel ordentlig mat i butikkene og komme seg unna trusselen mot bombing fra fly. Økning i etterlyste mennesker i Norge og nordmenn som ville kjempe mot tyskerne bidro til opprettelse av transportorganisasjoner.³⁴ Det oppsto transportorganisasjoner innenfor motstandsbevegelsen som så det som sin oppgave å hjelpe å forflytte folk som ville ut av det okkuperte Norge. Eksempel på hvordan tyskerne reagerte på denne motstanden blir omtalt slik i kildesamlingen MaN fra Oslo:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 72 fra den 9. Oktober 1944 gez. Fehlis (...). I Oslo ble 10 personer arrestert for mistanke om å være medlem av en illegal organisasjon som fraktet flyktninger over grensen gjennom for eksempel å ha avlyttet tyskere på telefonlinjer».³⁵

Sør i Norge er det organisasjoner som driver med flyktningstransport, men for Nord-Norge var den mindre organisert og gjerne bare oppsto. Det var motstandsorganisasjoner som hjalp mennesker over grensen og i Nord-Norge var det mer vanlig med grenseløser som hjalp folk som skulle over grensen.³⁶

Slik ble en hendelse rapportert i MaN om flukt fra landet i Nord-Norge:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 9 fra den 18. Juni 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av forsøk på flukt arresterte grensepolitiet 6 personer fra Narvik og 1 person fra Tromsø. I tillegg ble 1 person fra Narvik arrestert ved mistanke om å hjelpe folk med flukt fra landet».³⁷

---

³³ Johannessen, «Sivil motstand i Sandefjord under okkupasjonen 1940-45», s. 84.

³⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 415-416.

³⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1389-1390.

³⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 418.

³⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1162.

Som vi ser blir det ikke omtalt om noen en flyktningsorganisasjon i Nord-Norge som kan tilsi at den sivile motstanden i Nord-Norge var mer sporadisk enn det det var i de organiserte miljøene sør i Norge.

Sverige var landet som det var nærmest å flykte til. Det var her de fleste dro når de ønsket å flykte fra Norge. Transportmetodene som fant sted i Sør-Norge og var mye mer varierte enn den var i Nord-Norge. For Nord-Norge var det vanlig å komme seg over grensen til fots eller på ski, til grenseområdene gjerne med båt eller bil.³⁸ Da ble det også viktig å ha kontakter som kunne hjelpe dem over grensen. De som hjalp flyktningene var stort sett vanlige folk med riktige papirer for å kjøre over grensen.

Grenseløser var personer som hjalp flyktninger fra Norge over grensen til Sverige under okkupasjonen. Totalt flyktet om lag 50 000 nordmenn og utenlandske statsborgere fra Norge til Sverige i årene 1940–1945.³⁹ I underkant av 20 % av de som flyktet fra Norge kom fra Nord-Norge. De fysiske forholdene var mer krevende på flyktningsrutene i Nord-Norge enn i Sør-Norge, og det var flere dødsfall underveis. Befolkningens spredning og størrelse i nord var årsaken til at den organiserte flyktningsorganisasjon ikke egnet seg godt i Nord-Norge, men det var organiserte flyktnings ruter for de som måtte til Sverige også i nord.

Kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen* viser til eksempler på folk som hjalp flyktninger, men kildesamlingen *MaN* viser ikke til at noen fikk dødsstraff for denne typen motstand, men i den norske kilden *svensketrafikken 3*, av Ragnar Ullstein, opplyses det om at det var flere henrettede.⁴⁰ Tallene som er fremstilt er et cirka-tall og teller 180 mennesker hvorav disse menneskene er flyktninger losere og andre eksport folk. 68 av disse 180 ble henrettet og resten døde i fangenskap, omkom undervegs eller ble skutt under flukt. Sakene som er rapportert ned i *Meldungen aus Norwegen* inneholder fengsel som straff.

NS-staten ønsket kontroll over lærerne og ungdommen fordi NS ønsket kontroll over de neste generasjonene i Norge.⁴¹ Skolen var en arena som kunne utdanne ungdom på en slik måte at de lærte den nazistiske ideologien. Vidkun Quisling opprettet organisasjoner som skulle indoktrinere barn i nazistisk lære gjennom lærersamband og ungdomsfylking.⁴² Det var

---

³⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 418.

³⁹ Soleim, M., N., «Grenseløser i Nord-Norge under andre verdenskrig», Hentet 29. april 2019 fra https://snl.no/Grenseløser_i_Nord-Norge_under_andre_verdenskrig

⁴⁰ Ullstein, R., *Svensketrifikken : 3 : Flyktningar frå Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940-45*. s. 420.

⁴¹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 335.

⁴² Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 75.

obligatorisk for lærere å være med i lærersambandet og NS ønsket at ungdoms skulle tjenestegjøre i «nasjonale ungdom» ungdomsfylke.

Alle lærere måtte frivillig skrive under en kontrakt gjennom lærersambandet som var en NS-organisasjon. Flere lærere nektet og de ble dermed sendt til fangeleirer i Kirkenes. Målet var at de skulle komme tilbake til skolene sine, men da som medlemmer av Lærersambandet. Man hadde ikke nok NS-medlemmer som kunne erstatte lærerne som protesterte og var sendt til fangeleirer. NS var ikke godt likt og de fleste lærerne skrev aldri under. Til slutt ble det slik at enhver lærer ble medlem med tvang og dette skjedde automatisk, men læreren ble aldri påtvunget til å undervise i nazistisk ideologi, men ble trolig oppfordret til det av NS og tyske myndigheter. Det ble også en foreldrereaksjon mot å sende sine barn på skoler der det befant seg lærere som var NS-medlemmer.⁴³ NS ønsket kontroll over læringsarenaen med ledende NS ansatte som skulle påvirke barn, ungdom og studenter i ideologi, politikk og raseteori. Reaksjonen på disse sivile handlingene var avsettelse og fengsling av lærerne og professorene.⁴⁴ I kildesamlingen blir det opplyst om at protester fra lærere ble straffet med fengsling.⁴⁵

Det var et godt samarbeid mellom Hjemmefrontens Ledelse og Den Frie Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon for å formidle parolene ut til befolkningen i Norge. Paroler kom ofte fra England gjennom radioer som nordmenn hadde gjemt bort. Der kom det paroler om oppfordringer til befolkning om hvordan de skulle oppføre seg okkupasjonen. Dette ble gjort gjennom samtaler eller løpesedler.

Senere i okkupasjonen ble det oppfordret til arbeidsnekt og annen tyskfiendtlig holdning mot NS og tyskerne.⁴⁶ Tyskerne hadde store ambisjoner om anlegg og forsvarstillinger som skulle forhindre en potensiell alliert invasjon. Byggingen av anlegg og forsvarstillinger førte til en etterspørsel etter arbeidere. Noen nordmenn jobbet på disse anleggene og gjennom parolene ble det oppfordret til arbeidssluntring og arbeidsnekt på tyske arbeidsplasser, av hjemmefronten.

---

⁴³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 337.

⁴⁴ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 79.

⁴⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 945.

⁴⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 441.

Andre oppgaver til sivilorganisasjonen var å hjelpe familier hvor forsørgeren potensielt satt i fengsel for motstandsvirksomhet. Dette kunne være å gi mat, husly eller gi opplysninger om forsørgeren til familien.

Den sivile motstanden sto for å etablere lokaler for illegal avisproduksjon.⁴⁷ De rekrutterte redaktører til motstandsbevegelsen. Sivilorganisasjonen var i beredskap for iverksettelse av for eksempel streiker. Fordeling av forholdsordre til bønder fra Hjemmefrontens ledelse. Det var større motstandsmiljøer i byene og ryktene spredte seg raskere der. Kildesamlingen MaN viser til illegale avislokaler blir konfiskert.⁴⁸ Silke lokaler var også ofte oppbevaringssteder for våpen. Straffereaksjonene som forekommer for avisproduksjon var fengsel, men ved besittelse av våpen i tillegg kunne man vente en strengere straff.

Det var forskjellige måter å vise nazistene at de var uønsket på. Til og med barn kunne drive holdningskamp ved å skrive på vegger, gå med rød toppelue, gå med binders i jakkeslaget. Den mest utbredte motstandshandlingen skjedde gjennom den sosiale boikotten mot tyskerne.⁴⁹ Den handlet om å være uhøflige mot tyskere og NS-medlemmer. Eksempler på uhøfligheter som befolkningen gjorde var å ikke hilse på tyskere og NS-medlemmer eller sitte ved siden av dem på bussen. Den sosiale boikotten ble kalt for «isfronten» og skulle symbolisere norsk samhold. Det forekommer hendelser slike uhøfligheter av dette i kildesamlingen MaN og vi kan se at til og med barn ble fengslet.⁵⁰ Mild straff er fengsling og kjennetegner igjen den sivile motstanden sammen med en motstand som jobber uten vold og trusler.

Okkupasjonsmakten fryktet etterretning mer enn noe annet, og slo hardt til mot nordmenn som brukte radio til å formidle informasjon fra britiske nyhetsmeldinger til medborgere i Norge.⁵¹ For å hindre at folk hørte på radio og formidlet informasjon videre måtte man levere radioene sine inn til okkupasjonsmakten og det var kun NS-medlemmer som fikk ha radio. Å gjemme bort en radio, henge opp plakater eller å trykke og dele ut illegale aviser var noe mer enn bare en holdning, det var et klart brudd på nazistenes lover. Radiolytting og eierskap til radio var i grenselandet mellom sivil og militær motstand. Illegal besittelse av radiobruk hang ofte sammen med avisutsendelser. Dette var på grunn av at man måtte ha en radio for å få informasjon som man så kunne skrive ned og dele ut til folket. Kildesamlingen MaN

---

⁴⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 405.

⁴⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1367.

⁴⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 1394.

⁵⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1375.

⁵¹ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 26.

opplyser noen ganger om at radiolytting med straffet med fengsling.⁵² Mild straff definere den tyske definisjonen på sivil motstand.

Idretten i Norge under okkupasjonen var også med i holdningskampen mot NS. Et av de store målene til NS var å få kontroll over ungdommens og dens miljøer. Et eget departement for arbeidstjeneste og idrett ble opprettet den 25. september 1940. Den ukjente mannen Axel Stang innen norsk idrett trodde at med et løfte om å øke støtte til idretten ville den store gjengen med ungdom i idrettsbevegelsen, slutte seg til «den nye tiden».⁵³ «Den nye tiden» kan defineres som nazismen som ideologi og framtiden for den ariske befolkningen. Stang avsatte det midlertidige styret i idrettsforbundet og oppnevnte idrettsledere som skulle nyordne idretten i et tysk-nazistisk mønster. Reaksjonen på dette var at lagledere og styrer overalt i landet nektet å godkjenne nyordningen. De få NS- medlemmene som ble stablet på bena for å lede lagene, fikk ikke noen med seg. Da forsøket på nyordningen ble kjent ble en total idrettsstreik satt i verk. Alle stevner, lokale, nasjonal og internasjonale, som den nye ledelsen ville arrangere, ble boikottet både av deltagere og publikum. Kjente idrettsstjerner, særlig innenfor ski og vintersport, ble utsatt for sterkt press og til dels også arrestasjoner, hvilket bidro til å skjerpe holdningen til nyordningen av idretten. De diskvalifiserte ble symbolet på norsk motstandsvilje.⁵⁴ Idrett fikk et eget underkapittel i kildesamlingen MaN med underkapittelet «Sport», men vil ikke bli sett på i denne masteroppgaven fordi jeg skal fokusere på underkapitlene motstand, «Widerstand». En stor del av rapportene i kildesamlingen omhandler de sørlige delene Norge under okkupasjonen. Motstanden i idretten er sivil motstand fordi den har kjennetegn som motstand uten vold og trusler.

NS og tyskere ønsket kontroll over de uavhengige institusjoner som styrte landet. Dette var den lovgivende, den utøvende og den dømmende myndigheten i Norge. Dette betydde å ha NS-medlemmer i høye stillinger i rettssystemet. Man ønsket en kontroll over hvordan straffesaker ble gjennomført. Domstolen er delt opp i flere ledd der høyesterett har størst makt. Landets høyesterett la seg selv ned i desember 1940. Høyesteretten som fulgte var NS-kontrollert med et ønske om ansatte med NS-medlemskap.⁵⁵ Motstandsbevegelsen meldte naturlig nok om NS-medlemskapene til de som satt her. Enkelte straffesaker ble bevisst avsluttet av jurister slik at noen saker ikke kom til å bli anket til NS' sin høyesterett og dermed fikk ikke NS kontrollert utfallet av enkelte saker. Dette kan bli sett på som en seier i

---

⁵² *Meldungen aus Norwegen, Teil 3.* s. 1383.

⁵³ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 38-41.

⁵⁴ Goksøy og Olstad, *Skjebnekamp*, s. 89.

⁵⁵ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 325-326.

den norske motstandskampen. Da høyesterett la ned sitt virke til fordel for NS etter lange protester i desember 1940 ble dette en viktig symbolsk handling som stimulerte til videre innsatts til motstandskampen.⁵⁶

Kirken var en lærings- og informasjonsarena som biskopene benyttet seg av til å formidle budskap til folket. Dette var arenaer som tyskerne ønsket å kontrollere og i Tyskland var kirken arena for førerdyrkelse, men det var ikke tendenser av dette i den norske kirken.⁵⁷ NS ville at kirken skulle fortsette med sine vanlige virksomheter, men forholde seg upolitiske til NS. Fordi det ble sett som en motstandshandling å omtale konge og storting. Det var et motstandsmiljø i noen av de norske kirkene som skrev fiendtlig brev om hirden og arbeidstjenesten. Kirken var inspirert av høyesteretts symbolske kamp i 1940 og Oslo-Biskopen Eivind Berggrav var opprørt over hirdens oppførsel i Norge. Han tok dermed initiativet til å sende protestbrev rettet mot hirden til andre prester.⁵⁸ Hyrdebrevet som tok til orde mot NS-regimet og som skulle sendes til alle prester, ble beslaglagt. Biskopen Eivind Berggrav ble innkalt til møte med gestaposjef Himmler og Reichkommissar Terboven for å svare til sine handlinger. Deretter ble Berggrav internert i fengsel for sine fiendtlige holdninger.⁵⁹ Protestbrevene var rettet mot NS, tyskere og hirden og et av protestbrevene fant veien til England hvor brevet ble kringkastet over radio slike at det norske folk kunne høre meldingen. Kirken hadde makt i den forstand at de hadde mange tilhengere som fikk informasjon og budskap herfra. Kirken ble særskilt omtalt i *Meldungen aus Norwegen*, men blir også her mye avgrenset til området i Sør-Norge. Kirkens protester mot tyskerne og NS viser til sivile motstand fordi det er en mild straff som fengsel som reaksjon til protestene.

Teater og kino var viktige informasjonsarenaer som NS og tyskerne ønsket å kontrollere. NS-medlemmer ble innsatt som sjefer i teatrene og kinoene i landet. Slik hadde NS og tyskerne kontroll på hva befolkningen fikk av informasjon. Dette var også en viktig arena for propagandaen til tyskerne. Det ble som regel visst tyske underholdningsfilmer og noen norske og svenske.⁶⁰ På kinoene i Nord-Norge ble det klaget over at det var for mange tyske filmer og det var tilfeller av sosial boikott mot tyskere og NS-medlemmer under filmvisning.⁶¹ Dette kunne ende med at kinoene og teatrene ble stengt.

---

⁵⁶ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 41-43.

⁵⁷ Sandvik, "Tyske prester i Norge under krigen - fra okkupasjon til felles framtid." s. 345-58 og Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 325-326.

⁵⁸ Gjelsvik, *Hjemmefronten*, s. 50-52.

⁵⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 328.

⁶⁰ Hjeltnes, *Norge i Krig*, s. 220.

⁶¹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2.* s.1097.

Nå har jeg bruk ulike former for sivil motstand og har brukt forskningslitteratur for å beskrive dette i sammenheng med kilden Meldungen aus Norwegen (MaN) og sammen med teori om sivil motstand. De sivile motstandshandlingene som blir omtalt i litteraturen finner vi også eksempler på i kilden. I MaN går eksemplene under et felles begrep «Widerstand». Det som skiller den militære motstanden fra den sivile motstanden er voldelige-aksjoner og strengere straffer. For den militære motstanden er det høyere straff som for eksempel dødsstraff og Nacht und Nebel fengsler. For den sivile motstanden er straffen mildere som for eksempel fengsling. Den milde straffen, ingen bruk av vold eller trusler er med på å fremstille den sivile motstanden som ble slått ned på av SD og Sipo i denne perioden.

2.2. De ulike kategoriene som blir brukt av SD og Sipo

Eksempler på sivil motstand ble utredet i delkapittelet over. Dette bidrar til å se i noen grad hva den sivile motstanden var for SD og SiPo. For å danne data har jeg valgt å samle noen motstandssaker i grupper for å få håndterbare kategorier. Jeg har utformet et stolpediagram som viser en oversikt over antall saker av sivil motstand som SD og Sipo rapporterte. Først vil det komme en forklaring på hver kategori slik at man kan se hva hver gruppe inneholder. Til slutt i delkapittelet vil det komme et stolpediagram som viser var SD og Sipo slo ned på under okkupasjonen i Nord-Norge for angitt periode.

Sivil motstandskategori 1: Tyskfiendtlighet.

Denne gruppen inneholder saker om nordmenns holdninger til tyskerne og den tyske okkupasjonen. Eksempler på aksjoner kunne være å sette opp fiendtlige plakater, male over tyske plakater, og hærverk.

Sivil motstandskategori 2: Hjelp til «fienden».

Denne gruppen inneholder saker om hjelp til fanger og hjelp til de som var på flukt til enten Sverige eller England.

Sivil motstandskategori 3: Tyveri.

Denne gruppen inneholder saker om tjuveri, særlig fra Wehrmacht.

Sivil motstandskategori 4: Flukt fra landet.

Denne gruppen inneholder saker om de som flyktet fra Norge.

Sivil motstandskategori 5: Negativ arbeidsholdning.

Denne gruppen inneholder saker om arbeidsnekt, arbeidsflukt, arbeidssløvheter og arbeidssabotasje på tyske arbeidsplasser.

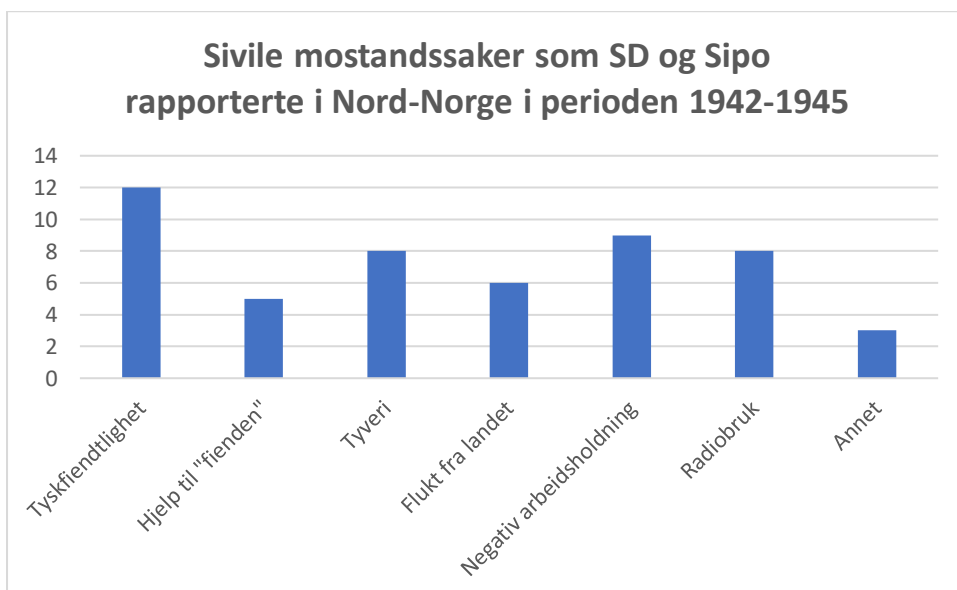
Sivil motstandskategori 6: Radiobruk.

Denne gruppen inneholder saker om ulovlig besittelse av radio, formidling av informasjon til allierte og den norske befolkningen.

Sivil motstandskategori 7: Annet.

Denne gruppen inneholder saker om desertering, forhindring i leveranse og ulydighetsaksjonen mot tvangsevakueringen i Finnmark.

Nedenfor er det laget et stolpediagram om sivile motstandssaker som SD og Sipo rapporterte om fra Nord-Norge i perioden november 1942-1945. Dette er for å sette sakene litt i perspektiv og viser hva de rapporterte mest om. Videre i oppgaven blir det tatt med direkte motstandssaker som SD og Sipo slo ned på og rapporterte.

(Figur 1. Sivile motstandssaker som SD og Sipo rapporterte i Nord-Norge i perioden 1942-1945).

Figuren viser en total samling av sivile motstandssaker som SD og Sipo rapporterte. Ut fra stolpediagrammet ser man at de tre sakene som dominerer mest er «tyskfiendtlighet», «negativ arbeidsholdning» og «radiobruk». Dataen skal være med å besvare problemstillingen som denne masteroppgaven skulle ta for seg: «Hvilke sivile motstandssaker var Sipo og SD opptatt av under okkupasjonen av Nord-Norge?».

Kapittel 3: Tyskfiendtlighet og flukt fra landet

3.1. Tyskfiendtlighet

Innledning

I Norge får befolkningen kjenne på betydningen av de brutale represaliene som tyskerne kommer med etter militære motstandsaksjoner på norsk jord. Represalier av Svolværraidet i mars 1942 og henrettelse av Hansteen og Wickstrøm i september 1941 kan tydelig påvise at tyskfiendtlighet økte med represaliene som tyskerne utførte. Represalier som kom senere i fra Telavåg i april 1942 og unntakstilstanden i Trøndelag høsten 1942 var også med på å øke fiendtligheten mot tyskere.

I mars og desember 1941 gjennomførte britene raids i Lofoten hvor målet var å lamme tyske fabrikker.⁶² Lofotraidene førte til represalier mot lokalbefolkningen og mange mennesker som bodde i Lofoten og Svolvær ble arrestert og i tillegg ble hus i området brent.

Det var ikke bare raids og militæraksjoner som førte til represalier mot den norske befolkningen. Hansteen og Wickstrøm var sentrale personer i motstandsbevegelsen og ble 10. september arrestert i en sivil unntakstilstand i Oslo, Aker, Asker og Bærum.⁶³ Det var 225 arresterte personer og 35 var valgte ledere i LO og forbundene, resten besto av fagforeningsfolk og andre arbeidere, samt noen få borgerlige pressefolk og universitetslærere. Hansteen hadde en sentral rolle i LO og Wickstrøm var en dyktig forsvarer for arbeiderne. Deres søknad om benådning ble avslått og de ble skutt og henrettet. Resultatet av dødsstraffen var økt motstand med for eksempel opprettelse av Koordinasjonskomiteen og hjemmefronten og det fikk svensk presse til å svinge markant i tysk-fiendtlig retning og ble en diplomatisk belastning for svensk-tyske forbindelser.

I oktober 1942 ble det innført unntakstilstand i Trøndelag fra tyske myndigheter. Etter skuddvekslingen i Majavatn, et sabotasjeforsøk ved en kraftstasjon i Glomfjorden og et sabotasjeforsøk ved Fosdalen gruver, slo Terboven til for alvor. Dette førte til massearrestasjoner og henrettelser. 1942 var året med flest dødsdommer og frykten for alliert invasjon til Norge var utvilsomt årsaken. Tyskerne tolket disse motstandsaksjonene som forberedelse til alliert invasjon og svarte derfor med harde represalier mot befolkningen.

---

⁶² Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 280 og 134.

⁶³ Berntsen, H., «Henrettelsene av Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm». Hentet 13. okt. 2019 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1747-henrettelsene-av-viggo-hansteen-og-rolf-wickstrom.html>.

I Nord-Norge ble en partisanoperasjon med sovjetiske oppdragsgivere oppdaget som førte til skuddveksling etterfulgt av represalier mot befolkningen. Dette ble kjent som Arnøytragedien som fant sted i Troms den 23. oktober 1943. Her ble flere mennesker i området fengslet og henrettet for å ha hjulpet partisanoperasjonen.⁶⁴ Tyskerne kunngjorde straffetiltakene for å dempe befolkningen motstandsengasjement, men konsekvensen av represaliene medførte mer misnøye blant befolkningen som førte til at motstanden i Norge økte.

Tyskfiendtlighet, eller det å være fiendtlig mot okkupasjonsmakten, var en måte å vise motstand på. Det var blant annet vanlig å ikke hilse på tyskere som vandret i byene. Det var en måte å vise tyskerne at de ikke var velkomne og dette ble kalt for isfronten og symboliserte norsk samhold mot tyskerne. Det var også vanlig å utføre andre aksjoner mot tyske okkupasjonslover eller deres ideologi og politiske syn. Dette kunne for eksempel være ordrenekt, forskjellig ukvemsord, ryktespredning og boikott av lover og hjemmel fra tyskerne.

Nå har jeg skrevet litt om at represalier fikk motstanden i Norge til å øke over tid og mye av motstanden hos folk ble uttrykt i tyskfiendtlighet.

Det er også viktig å få med at frykten for motstand eller utførelse av motstand også økte. Det betydde at straffen ble strengere mot motstanden ettersom motstanden i Norge økte. Det er ikke entydig at represalier medførte økt motstand, iallfall ikke konkret represalier etter militær motstand. Det var også andre inngrep i samfunnet som okkupasjonsmakten sto bak som fikk motstanden i Norge til å øke. Det var for eksempel nye lover i skolen og arbeiderbevegelsen, fagbevegelse LO.

I de neste avsnittene i dette delkapittelet vil det handle om noen saker som er hentet fra kildesamlingen MaN som går under kategorien «fiendtlighet» hvorav hærverk, utsagn mot tyskere eller de som jobber for tyskere, provoserende tyske utsagn i skole, benektelse av påbud og lover. Kategorien for tyskfiendtlighet utgjorde flest rapporter fra SD og Sipo i Nord-Norge ute fra hva jeg har registrert. Det var 12 registrerte rapporter som omhandlet tyskfiendtlighet.

---

⁶⁴ Pedersen, *Militær motstand i Nord 1940-1945*, s. 74-75.

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien tyskfiendtlighet

På skolene var det noen ganger vanlig at det også var elever som reagerte fiendtlig mot tyskere eller de som var tyskvennlige. Dette kommer frem i en rapport fra Harstad hvor to 16-åringer ble arrestert på Seljestad i Harstad:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 65. fra den 7. September 1944 gez. Fehlis. (...) I Seljestad i Harstad ble to 16-åringeringer fra realskolen arrestert for å ha fotografi av et tysk forsyningskip. Da elevene var tatt til fange ble det funnet tyskfiendtlige karikaturtegninger».⁶⁵

Karikaturtegningen er tydelig tegn på tyskfiendtlighet og viser også at mindreårige blir fengslet, noe som kildesamlingen MaN viser til for første gang i Nord-Norge. De to 16-åringene hadde karikaturtegninger og bilde av et tysk forsyningskip. Hva 16-åringene skulle med bilde av forsyningsskipet er uklart, men kan fra tysk side bli sett på som ulovlig og kanskje sabotasje. Det er vanskelig å finne ut akkurat hva som skjedde med elevene, fordi det ikke kommer frem navn i rapporten. Kanskje ble elevene løslatt på grunn av alder eller at foreldrene bad om det. Denne saken viser hva SD og Sipo var opptatt av når det kom til sivil motstand og viser at ungdom også kunne bli arresterte for tyskfiendtlige virksomheter.

Nekt for å følge pålegg fra okkupasjonsmakten var også en vanlig metode for å uttrykke seg fiendtlig mot tyskerne i Nord-Norge. På Finnsnes flyktet en person fra tyske konstabler da han ble bedt om å vise legitimasjon.⁶⁶ Videre i rapporten kommer det frem at en annen mann skal ha blitt skutt og drept fordi han stilte seg i veien for tyskerne i deres jakt etter mannen som ikke fremla identifikasjon. Navn på mennene i rapporten kommer ikke frem i rapporten og den er derfor vanskelig å følge opp.

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 1 fra den 6. januar 1945 gez. Fehlis (...). På en post ved en brygge i Finnsnes flyktet en nordmann fordi han nektet å vise legitimasjon. I nordmannens flukt stilte en annen nordmann seg i veien og ble skutt og drept».⁶⁷

Det som er viktig er at SD og Sipo var opptatt av saker som omhandlet ordrenekt i Nord-Norge. Rapporten viser at å komplisere konstablenes arbeid kan føre til at man må bøte med livet, men dette kunne også ha vært et ulykkestilfelle.

Et annet eksempel på nekt for å følge pålegg fra okkupasjonsmakten finner vi på Senja hvor en person ble arrestert. Rapporten fremstår slik oversatt fra kildesamlingen MaN:

---

⁶⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1375.*

⁶⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1459.*

⁶⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1458-1459.*

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra 14. Mai 1943, i. V. gez. Reinhard. (...) Sikkerhetspolitiet i Harstad arresterte den norske statsborgeren lensmann Alfred Hansvold, født. 20.03.90 i Balsfjord, bosted i Torsken, fordi han nektet å ta imot ordre fra tyskerne».⁶⁸

Hvilken ordre han nektet for står det ikke noe om i rapporten fra SiPo og SD, men Alfred Hansvold sin stilling som lensmann innebærer trolig at han hadde politimyndighet og/eller andre administrative oppgaver innenfor området i Senja. Ordrenekten kan derfor ha hatt forbindelse mot nye oppgaver som han nå fikk i sin stillingsposisjon. Han har sabotert pålegg fra tyske myndigheter. Det kan være at han har unnlatt å arrestere noen, for eksempel gisler, eller har vært treg og lite samarbeidsvillig.

Alfred Hansvold dukker opp i «nordmenn i fangenskap» og der er han arrestert den 11.05.43, overført til Tromsdalen ankomst 12.05.43 og ble løslatt 11.05.44.⁶⁹ Alfred satt et år i fengsel for sin motstandsaksjon. Problemene kunne komme med å være offentlig tjenestemann og minst i politiet, dersom en ikke delte nazistenes ideologi, men samtidig også mente at man i jobben som politi kunne bidra til å gjøre livet enklere for folk flest. Gikk du feil i denne balansegangen kunne du fort ende i fangeleir, slik som denne lensmannen gjorde. Sipo og SD var opptatt av nekt for å følge pålegg fra okkupasjonsmakten i Nord-Norge under okkupasjonen. Det var ikke bare aktive ordrenekt som ble slått ned på under okkupasjonen, men også de litt mer passive lærerne kom i søkelyset av SD og Sipo.

I Hammerfest blir en grunnskolelærer arrestert for å bruke kjente allierte personer og fiender av Nazityskland i undervisningen på en skole:

«BdSudSD Oslo, Meldungen aus Norwegen Nr. 49 fra den 15. Desember 1942, gez., Fehlis (...). (...) i Hammerfest brakte folkeskolelærer Astrup M. Nilsen et bokomslag med bilde av Churchills med overskrift «Great Temporaries» til sine 3. klassinger (...). Den tvilsomme læreren ble fengslet.⁷⁰

Årsaken til at tyskerne slo ned på dette skyldtes bruken av alliertes viktigste ledere og de fryktet at dette trolig ville bidra til en uønsket påvirkning overfor den yngre generasjonen.⁷¹ En slik påvirkning skulle bare skje gjennom NS sitt ungdomsfylking og det NS-ledende lærersambandet og gjennom det ville NS få mulighet til å påvirke barn- og ungdom. Astrup Nilsen, lærer fra Kvalsund, Hammerfest i Finnmark, er oppført i «Nordmenn i fangenskap».⁷² Her kommer det frem at Nilsen var født 13-06-98 og arrestert 31-10-42, deretter overført til

---

⁶⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1113.

⁶⁹ Ottesen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 287.

⁷⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 945.

⁷¹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 335.

⁷² Ottesen og Knudsen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 508-509.

Tromsø, og igjen overført til Vollan, så ankomst til Grini 11-03-43. Han hadde fengsels Nr. 6875 og satt i fengsel på Grini frem til freden. For å bruke ulovlig bilde i undervisningen måtte Nilsen sitte i 2, 5 år i fengsel.

En annen lærer i samme rapport er under etterforskning etter han har uttalt seg om kongen i en geografitime:

«BdSudSD Oslo, Meldungen aus Norwegen Nr. 49 fra den 15. Desember 1942, gez., Fehlis (...). I behandling av Island spurte lærer Per Nordsjø i geografitimen i sin klasse hvilket land i Norden som fortsatt har en konge. Det gitte svaret om at Norge hadde en konge ble korrigeret av en NS-elev som derimot sa at man ikke hadde en konge, men en ministerpresident. Dette fikk læreren til å gi sin mening om at kongen i Norge ikke nåværende var til stedet, men oppholdt seg midlertidig i England. Man håpet på at han snart skal vende tilbake. Det norske statspolitiet er opptatt med etterforskning av denne saken».⁷³

Ved å opplyse klasse om at Norge fortsatt har en Konge i England som de håper på skal komme tilbake er straffbart. Rapporten viser videre til at saken vil bli etterforsket. Per Nordsjø dukker ikke opp i Nordmenn i fangenskap, men Per Nordsjø ble av statspolitiet forvist fra Narvik til Dverberget på Andøya. Det var en straffevariant som nok ikke var veldig vanlig, men som ble brukt her, ifølge Fagertun.⁷⁴

Noen som også uttrykket motstand mot tyskerne var en mann fra Kabelvåg med en agenda mot norske arbeidere i tysk bedrifter i Norge. Rapporten i kildesamlingen MaN blir fremstilt slik.

«BdsudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 12 fra den 29 juli 1943, gez. Preiss. (...) Ytterligere ble en tidligere mangedobbel straffedømt norsk fiskehandler fra Kabelvåg arrestert, fordi han hadde utpekt[kalt] norske kvinner sammen med de skadede Wehrmacht[soldatene] for horer».⁷⁵

Noen norske kvinner hjalp til i Wehrmacht og ved dette tilfelle hadde de trolig en jobb som innebar å pleie skadede tyske soldater og de kan kanskje betegnes som sykepleiere. Fiskehandleren har vært dømt tidligere og kaller i denne rapporten kvinnene for «horer». Mannen ble fengslet for å ha sagt dette ukvemsordet og rapporten fra kildesamlingen er litt merkverdig fordi Sipo og SD sjeldent håndterte slike hendelser som omfatter ukvemsord. Statspolitiet i Norge, som var underlagt SD og Sipo, hadde nok mange slike liknende saker. Navnet til fiskehandleren er ikke oppgitt i rapporten og dette gjør det vanskelige for å finne ut

---

⁷³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 945.

⁷⁴ Opplyst av: Fredrik Fagertun, den 22. oktober 2019, Forsker ved institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi.

⁷⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1212.

hvor lenge han satt i fengsel og hva hans tidligere mangedoble dommer innebar. Det viktigste i denne rapporten er å vise at SD og Sipo også var opptatt av ukvemsord mot tyskvennlige nordmenn.

En annen rapport handler om en person som tilhører Nazitysklands største fiender, nemlig kommunistene. I Hammerfest var det en ukrainsk kvinne som hengte opp det sovjetiske hammer- og sigd-symbolet på taket på en fabrikk. Hendelsen blir fremstilt slik i rapporten:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 12 fra den 26. Juni 1943, i. A. gez. Reinhard. (...) I Hammerfest ble en kvinnelig arbeider med ukrainsk bakgrunn arrestert for å feste en rød plakate med hammer og sigd på et tak på en filetfabrikk».⁷⁶

Beskrivelsen av plakaten indikerer på at der er snakk om et sovjetisk symbol og er en klar provokasjon mot tyskerne fordi Sovjetunionen var tyskernes fiende på østfronten. Det kommer også frem at kvinnen har vært oppe på taket til en filetfabrikk, noe som kan tyde på at mange så dette symbolet på langt hold. Dette var en demonstrasjon av kvinnen og det står ikke videre hva som skjedde med henne fordi det er vanskelig å følge opp når navnet forblir ukjent i rapporten.

Det trengte ikke alltid å være kommunistiske symboler som fikk SD og Sipo interessert. Det kunne være nok med et par påskrifter på plakater som viste fiendtlighet mot tyskerne som fikk saker i bevegelse. Tyskerne så på film som en mulighet til fremme NS propaganda fordi mange nordmenn samlet seg for å se på filmen, men rundt kinoen var det også muligheter for å spre propaganda til befolkningen. Dette kunne bli gjort med plakater, talsmenn eller korte filmsnutter som dukket opp på skjermen før den egentlige filmen.⁷⁷ Engelske og amerikanske filmer var ikke tillatt under okkupasjonen, men for mange kunne film på kino være en hyggelig begivenhet i et ellers dystert okkupert Norge.⁷⁸ Arenaen som tyskerne benyttet seg av kunne også brukes omvendt til å spre budskap mot NS og tyskere. Det var dette som skjedde på en kino Svolvær i Nordland:

«BdSudSD Oslo, Meldungen aus Norwegen Nr. 47 fra 14 November 1942, gez. Fehlis. (...). En kino ble stengt i Molde og Svolvaer[Svolvær]. (...) I Svolvær ble kinobesøk sperret for alle nordmenn i en varighet på 10 dager fordi passende NS-plakater ved kinoen ble malt over og endret til tyskfiendtlig budskap. Dette ble utført av ukjente kriminelle».⁷⁹

---

⁷⁶ *Meldungen aus Norwegen 1940-1945 – Teil 2*, s. 1165.

⁷⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 314.

⁷⁸ Hjeltnes, *Norge i Krig*, s. 222.

⁷⁹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 892.

Kinoen ble stengt og dette var en kollektiv straff mot befolkningen i Svolvær. SD og Sipo ønsket å stoppe NS-hets og dermed stengte de kinoen.

Jeg har registrert 12 hendelser av denne kategorien og viser at det var dette som dominerte den sivile motstanden i Nord-Norge for perioden november 1942 til krigens slutt 1945.

3.2. Flukt fra landet

Innledning

Mange flyktet fra Norge fordi de var i fare eller ville kjempe mot okkupasjonsmakten. Det var også en del som flyktet fordi de sto i direkte fare. Mange dro også til andre land fordi de mente at det var bedre levevilkår og med tiden flyktet et økende antall til Sverige fordi de lengtet etter kjøttgrytene i Sverige etter hvert som levestandarden sank og det ble tyngre å leve i det okkuperte mørklagte Norge.⁸⁰ Det var en kontinuerlig strøm av nordmenn som dro over grensen særlig fra 1942 fram til tyskernes kapitulasjon i 1945.

For de som var i fare i Norge under okkupasjonen var det viktig å få hjelp over grensen. De som hjalp risikerte mye, men alle som flyktet uansett hvilken grunn gjorde noe ulovlig og ble straffet om de ble tatt. Grensepolitiet holdt øyet med grensen og forsøkte å kontrollere flyktningstrafikken. Dermed var det viktig å ha papirer og grenseboerbevis hvis man ble stoppet. Det var også viktig med transport, husly, guide og mat for flyktningene og derfor dukket organiserte og uorganiserte grupper sporadisk opp for å hjelpe flyktninger.

SD og Sipo var opptatt av flukten fordi det gav en mulighet for nordmenn å få militær trening til å kjempe mot tyskerne. I 1941-1942 dro mange unge menn i vernepliktig alder til Sverige. De dro ikke hit fordi de var etterlyste, men fordi de så Sverige som en mellomstasjon til å komme seg til Storbritannia for å delta i krigen. I Sverige gjaldt militær verneplikt for nordmenn som oppholdt seg her, men på grunn av den svenske nøytralitetspolitikken var det ikke mulig å sette opp organiserte militære avdelinger i Sverige.⁸¹ I løpet av 1943 svingte den svenske politikken over i en mer positiv alliert retning, og det ble mulig å bygge opp en norsk militær på svensk jord. Politistyrkene kom med økende militære innslag i Sverige høsten 1943 og i løpet av 1944. Man kunne også komme seg direkte til England med skip som dro fra Norge og dette ble kalt for «englandsfarten». Englandsfarten var primært på Vestlandet, men noen dro også fra Sørlandet og Trøndelag, og i svært liten grad Nord-Norge.⁸²

---

⁸⁰ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 291.

⁸¹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 296-298.

⁸² Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 415-416.

SD og Sipo var opptatt av flyktninger fordi den nye potensielle fienden de ville få ved at folk ønsket å kjempe fra land som England og Sverige. Andre grunner var nordmenn var potensiell arbeidskraft og tyskerne ville ikke miste dem. De forsvant på grunn av frykt for ansettelse i tyske krigssoner. Quisling ønsket at arbeiderne skulle bli en del av militæret, men militarisering av arbeidstjenesten fant bare sted i teorien og ble aldri satt ut i praksis.

Jeg har registrert totalt 6 hendelser knyttet til flukt omtalt i MaN i perioden november 1942 til 1945 ved krigens slutt.

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien flukt fra landet

Man kunne også bli arrestert for mistanke ved flukt fra landet:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 2 fra den 4. Mai 1943, gez, Fehlis. (...) Aage Olsen, født. 30.03.1920 i Breivikbotn med bosted Breivikbotn og Elder Olsen, født. 15.06.1920 i Breivikbotn, ble arrestert for mistanke for flukt til Sverige».⁸³

Disse personene ble arrestert for mistanke om å flukte over til Sverige. Aage Olsen og Elder Olsen dukker ikke opp i personregisteret for nordmenn i fangenskap under andre verdenskrig. Det er derfor vanskelig å finne ut hvor denne personen sonet dommen sin for sin aksjon. Rapporten viser at man også kan bli arrestert for mistanke av flukt og ikke bare selve utførelsen.

Var man mistenkte for medvirkning til flukt kunne man bli arrestert på linje med de som faktisk flyktet. Rapporten omhandler personer fra Breivikbotn og Finnmark som hjalp folk over til Sverige.

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 11 fra den 24. Mai 1943, gez, Fehlis. (...). På grunn av forsøk på flukt fra Sverige, og da henholdsvis medvirkning til dette, ble i Tromsø lærer Kjartan Helge Berg født. 19.12 1945 i Berg, bonden Ole Johnsen-Thune født 1.6. 88 i Dividalen, (...) arrestert».⁸⁴

Rapporten viser til at man også kunne bli arrestert for medvirkning til forsøk på flukt. Navnene til bonden og læreren dukker ikke opp og man kan derfor ikke søke dem opp i registeret for «nordmenn i fangenskap». Sipo og SD var opptatt av å melde fra om personer som hjalp folk over, og ikke bare personer som flyktet over til Sverige.

---

⁸³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1106-1108.*

⁸⁴ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1118.*

Den tyske okkupasjonen medførte at Norge ble et gjennomregulert land med flere forskrifter, forordninger, påbud og lover.⁸⁵ Skulle man utenlands måtte det søkes om reisetillatelse og grensepass, eller man kunne få hjelp av personer som hadde de nødvendige papirene eller hadde rett arbeidsposisjon til å hjelpe folk over til Sverige, slik som i dette eksempelet:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 15 fra den 31. mai 1943, gez. Fehlis (...). I kommando-området i Trondheim ble det oppdaget at en Lappe-tilsynsmann [same-tilsynsmann], som også var toll-tilsynsmann og som hadde rett til passere grensen, hadde hjulpet noen nordmenn i forberedelse med fluktforsøk. Han ble fengslet sammen med fire nordmenn fra ei bygd i Bardu. (...) likeledes ble to fra Narvik og (...) arrestert på grunn av fluktforsøk fra landet».⁸⁶

Rapporten nevner en tilsynsmann ved grensen som kontrollerer import og forflytning av samer. Slik jeg forstår rapporten har han en jobb som gir han myndighet til å kontrollere hvem som kommer ut og inn gjennom grensen. Han bruker sin jobb til å hjelpe nordmenn som skal over til Sverige på grunn av at de ikke har de riktige papirene eller er etterlyste. Det kommer frem i rapporten at tilsynsmannen og hans 4 kollegaer er blitt arrestert i Bardu.

I tillegg til denne rapporter er det nevnt flere personer som er blitt arrestert for fluktforsøk til Sverige. I Narvik ble 2 personer arrestert, men navnene deres kommer heller ikke med i denne rapporten. SD og Sipo var opptatt av både de som flyktet og om de som hjalp personer over grensen og i dette tilfelle personer som brukte sin arbeidsstilling til å hjelpe folk over grensen.

I en annen rapport blir det beskrevet om videre forsøk på flukt til Sverige:

«BDSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 9 fra den 18 juni 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av forsøk på flukt fra landet ble 6 fra Narvik, 1 fra Tromsø, og på grunn av mistanke om medvirkning til flukt fra landet, ble 1 nordmann fra Narvik arrestert av grensepolitiet».⁸⁷

I rapporten blir seks personer fra Narvik og én person fra Tromsø arrestert for fluktforsøk av grensepolitiet. I en rapport fra grensepolitiet blir det skrevet om en nordmann fra Narvik som ble arrestert for å ha medvirket til flukt fra landet. Slik jeg leser rapporten kan det hende at disse to arrestasjonene har tilknytning til hverandre. Det som kan ha hendt er at de som ble tatt ved grensen oppga han som medvirket til flukten, og at denne personen ble arrestert i etterkant av oppgivelsen.

---

⁸⁵ Hjeltnes, *Norge i krig*, s. 25.

⁸⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1155.

⁸⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1161-1162.

Det var ikke bare sivile som ville komme seg over til Sverige fordi i en av rapportene som jeg har registrert, er det snakk om at en person blir arrestert for å hjelpe en person fra et tjenestested i Kirkenes med desertering:

«BDSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 73 fra den 12 oktober 1944, gez. Fehlis (...). Fra Kirkenes sin vaktpost ble en nordmann arrestert for medvirkning til faneflukt/desertering».⁸⁸

Når det er snakk om desertering, eller faneflukt som er blitt brukt i rapporten, er det vanligvis snakk om flukt fra militær tjenesteplikt. Det fremkommer ikke i rapporten at det er snakk om Wehrmacht, men på grunn av at begrepet desertering blir brukt så er dette fullt mulig at det handler om en soldat i Wehrmacht. Det er heller ikke direkte snakk om å komme seg over til grensen, men den enkleste ruten for å ikke bli tatt av verken de allierte eller tyskerne vil være å komme seg over til et nøytralt land som Sverige var i krigen. Så det var nok det den desertere personen hadde tenkt seg. Det kommer ikke frem navn eller nasjonalitet og derfor kunne mannen godt ha vært en tysker, selv om det også var nordmenn som var en del av det tyske militæret. Det kommer heller ikke frem i rapporten om den deserterte ble arrestert så det er fullt mulig at han greide å komme seg unna. For nordmannen som hjalp han var det annerledes fordi rapporten sier at han ble arrestert for å hjelpe til med faneflukten. Grunnen til deserteringen kan ha vært fordi russerne var på vei til norskegrensen som de først krysset den 18. oktober, men dette kan ha vært en faktor for til deserteringen. 10 dager senere etter at sovjeterne hadde krysset grensen, ble det satt i gang en tvangsevakuering av Finnmark, iverksatt den 28. oktober 1944.

NS-staten lanserte i mai 1944 en storoffensiv med hjemmel i lov om nasjonal arbeidsinnsats.⁸⁹ Personer i alderen 21-23 skulle møte på arbeidskontorene og ved fremmøte ble de registrert og eventuelt sendt på seks måneders arbeid i jordbruk, skogbruk, bygge – og anleggsvirksomhet. Det var frykt for at arbeidstjenesten skulle bli militarisert som skapte frykt for arbeiderne. Dette medførte nok at flere personer rømte fra Norge til Sverige:

«BDSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 21 fra den 14. mars 1945, gez. Fehlis (...). I Bodø (området Narvik) ble 4 medlemmer av en organisasjon arrestert fordi at de hadde hjulpet utenlandske arbeidere til å lykkes med flukt over til Sverige».⁹⁰

Hvilken organisasjon disse fire personene er medlem av kommer ikke frem i rapporten, men det er trolig snakk om en gruppe i motstandsbevegelsen. Rapporten viser at Sipo og SD slo

---

⁸⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1390-1392.

⁸⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 441.

⁹⁰ *Meldungen aus Norwegen Teil 2*, s. 1173.

ned på arbeidere som flyktet fra Norge og de slo også ned på personer som hjalp arbeidere med å flykte. Det henvises også i rapporten detaljer om at flukten til arbeiderne har vært vellykket.

Det var syv hendelser i denne kategorien og dette betyr denne kategorien var blant de mindre omtalte kategoriene som SD og Sipo registrerte.

at den var den tredje mest registrerte kategorien for perioden.

Flukten fra Norge varierte i antall personer i hvert okkupasjonsår og endret seg noe i slutten av krigen. Det kan være at flukt ikke alltid bemerkes i rapportene som SD/Sipo rapporterte. Det kan ha vært flere fluktforsøk som har blitt stoppet, men at SD/Sipo har overlatt ansvaret for fluktregistrering og etterforskning til det norske statspolitiet og derfor anså at flykningsproblemet i en viss grad ble ivaretatt. Mange personer fra Norge flyktet og dette førte kanskje til at de som rapporterte om slike hendelser anså at dette var kjent stoff og dermed unngikk slike rapporteringer. Derfor ble det kanskje ikke lagt så mye vekt på slik motstandskategori i sluttårene av krigen.

Kapittel 4: Radi bruk og hjelp til fienden

4.1. Radi bruk

Innledning

Hitler var i hele sin karriere opptatt av å kontrollere folket gjennom å effektivt kommunisere sine spesifikke verdier og politikk. Dette ble gjort gjennom å informere folket med tv, radio, taler plakater o.l. Slik informasjonsspredning var også et viktig redskap i Hitlers vei til makten, og man kan dermed si at bruk av propaganda var et sentralt virkemiddel.

Propagandaen var så viktig for å kunne ha kontroll over Nazi-tyskland, og Hitler utnevnte blant annet Joseph Goebbels som en egen minister for å kontrollere propagandaen.

Under krigen var tyskerne også redde for at uønsket informasjon skulle nå den norske befolkningen. De krevde derfor at samtlige nordmenn skulle levere inn sine radioer. Det mente de ville redusere sannsynligheten for at nordmenn ville høre på andre radiomeldinger som kunne gi uønsket informasjon. Tyskerne ville kontrollere informasjonen som ble gitt ut ved påbud. De ville forhindre at nordmenn lyttet til engelske radiokanaler med paroler, og at de fikk utdypende informasjon fra kongen og eksilregjeringens oppfordringer, samt hvordan krigen faktisk gikk. Dette var et tiltak som ble igangsatt høsten 1942, hvor samtlige sivile

statsborgere foruten statsborgere som hadde NS-medlemskap måtte levere inn radiomaterialet. Tyskerne mente at de hadde vært effektive og samlet inn alle radioapparatene i landet.

I motsetning til tyskernes forventninger, nådde ikke alltid propagandaen frem til den norske befolkningen. Det skyldtes at referater fra radiosendinger ble skrevet ned og senere levert ut til befolkningen i landet. For de allierte landene var det viktig at motstanden i Norge blomstret, og det var også noe den allierte lederen Churchill argumenterte og oppfordret til i sine taler. Derfor var det viktig for SD og Sipo å rapportere om de hendelser som innebar ulovlig bruk av radio. I tillegg hadde flere nordmenn gjemt unna radioer på kreative gjemmesteder. Senere fant tyskerne også ut at mange radioapparater fortsatt fantes blant det norske folk, og det ble ofte oppdaget ulovlig radiovirksomhet da tyskerne ble oppmerksomme på løpesedlene som dukket opp. Tyskerne kunne avdekke radio ved hjelp av peilinger og når lokasjonen var funnet kunne det utføres razziaer for å destruere virksomhetene med påfølgende straff til de som hadde begjort slike ulovligheter.

Jeg ha registrert 8 rapporter om radiobruk for denne perioden og kategorien er blant de mest registrerte av alle kategoriene.

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien radiobruk

I rapportene blir det oppgitt ulike typer lovbrudd knyttet til ulovlig innehav av radioapparater og lytting til fiendens sendinger:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 77 fra den 8. november 1944 gez. Fehlis (...). Den 28.10 i Tromsø ble 10 personer arrestert for å lytte på fiendens kringkasting, for å lage fiendtlige meldinger og for å ikke opprettholde oppfordringen om å levere inn radioapparater».⁹¹

Som rapporten viser var det 10 personer som ble fengslet for å høre på fiendens, eller britenes meldinger, og videreformidle disse meldingene til resten av folket i Nord-Norge. Ute fra rapporten virker det som om det er en organisert gruppe som jobber sammen.

Man kunne også kun bli straffet hvis man hadde radio og hvis det var mistanke om at radioen ble brukt til å høre på fiendens kringkastinger. Dette finner sted i neste rapport som er hentet fra kildesamlingen.

---

⁹¹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1408.*

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr.1 fra den 2. juli 1943, i V. gez. Reinhard (...). På grunn av ulovlig radiobesittelse og mistanke om å lytte til fiendtlige rikskringkasting meldinger ble (...) og i Tromsø ble 1 person arrestert».⁹²

I neste rapport er det rapportert om en person i Tromsø som ble arrestert for «urettmessig besittelse radio» som indikerer at radioen ikke er blitt levert inn som det var pålegg om fra tyske myndigheter.

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 2 fra den 3.august 1943, i A. gez. Preiss (...). I Tromsø ble en nordmann arrestert på grunn av urettmessig besittelse av radioapparat. (...)».⁹³

Som nevnt tidligere var de som ikke var NS-medlemmer påkrevd å levere inn sine radioer. I denne rapporten var den en person som ble arrestert for dette.

En nordmann fra Nøkland ble sendt til en fangeleir eller fengsel for å ha lyttet til engelsk radiosendinger. Det står videre i rapporten at mannen ble sendt rett til et fengsel og ikke at mannen ble arrestert, slik det vanligvis ble uttrykt i disse rapportene.

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 3 fra den 4.august 1943, i V. gez. Reinhard (...). (...) På grunn av mistanke om å lytte til engelsk radiosendinger ble en nordmann fra Noekland[Nøkland] ført til en fangeleir Tromsø».⁹⁴

Hver rapport blir i noen grad skrevet annerledes om «lytting til fienden». Det er snakk om «urettmessig bruk», «lytting til fiendtlig kringkasting» eller «lytting til britiske sendinger», men dette går stort sett for det samme.

Rapporter som omgår radiolytting på fiendtlig radio fremkommer også i samband med besittelse av våpen og løpesedler. Våpen, radio og løpesedler ble ofte funnet sammen under razziaer mot mistenkte motstandsoperasjonssteder. Dette viser rapporten:

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 5 fra den 10.august 1943, i V. gez. Reinhard (...). På grunn av ulovlig besittelse av jaktvåpen, radioapparat og mistanke om ulovlig jakt(krypskytteri), ble i kommandområdet Tromsø tre personer arrestert».⁹⁵

Det er altså snakk om en gruppe på tre som er i besittelse av en radio, som de antakelig skulle ha levert inn. De har jaktvåpen som også ikke er levert inn og det er mistanke om krypskytteri.

---

⁹² *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1167.*

⁹³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1213.*

⁹⁴ *Meldungen aus Norwegen Teil 2, s. 1214.*

⁹⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1214.*

Andre rapporter som er skrevet i kildesamlingen MaN er mer detaljert rundt hvordan man kunne greie å koble seg opp på kringkastingene til britene:

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 72 fra den 9. oktober 1944, gez. Fehlis (...). I Tromsø ble 4 nordmenn arrestert på grunn av ulovlig radiomottakelse. De hadde lyttet gjennom en installasjon av en ekstra spole i grammofonforsterkeren til stedsenderen. Videre ble sju norske statsborgere i nærmiljøet av Svolvær arrestert for å høre på fiendtlig meldinger [fra radio] i felleskap».⁹⁶

Fire nordmenn er blitt arrestert for å ha mottakelsen ulovlig radiomottakelse, som var britenes kringkasting. Det forekommer videre i rapporten hvordan de har greid å koble seg på den britiske sendingen og dette kan ha betydd at det har vært teknikere på radioen, slik at radioen kun fikk inn kringkastinger fra Norge og/eller Tyskland. Rapporten beskriver hvordan radioen har blitt lagt til en ekstra spole i grammofonforsterkeren til stedsenderen slik at det igjen er mulig å høre britiske sendinger. Rapporten fra SD og Sipo viser hva som skal til for at nordmenn greier å gjenopprette radiomottakelsen til britene og dette vil trolig føre til nye tiltak for eventuelle teknikere som kobler fra denne mottakelsen. Dette viser ikke bare hva SD og Sipo var opptatt av, men også hvordan nordmenn greide å finne nye løsninger til å koble seg opp til britenes kringkastinger.

Den siste rapporten som er blitt hentet ut av kildesamlingen om radiobruk omhandler det som de fleste andre rapportene omhandler og det er at de har lyttet til og for å ha spredt referat av kringkastingene som kommer fra britene.

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 77 fra den 8. november 1944, gez. Fehlis (...). På den 28.10 ble 10 personer i Tromsø arrestert for å lytte til fiendtlige sendinger [radiosendinger] og for å ha spredt fiendtlige meldinger og ikke etterkomme oppfordringen om avlevering av radioapparater».⁹⁷

Det forekom også at sjefer ble arrestert for lytting til fiendtlig sendinger:

«BdSudSD Oslo. Dagsmelding Nr. 5 fra den 10. august 1943, i V. gez. Fehlis(...). På grunn av avlytting av en fiendesender ble en norske avdelingssjef i ernæringsdepartementets ferskfisk (råfisk)-kontor i Svolvær arrestert».⁹⁸

En avdelingssjef i ernæringsdepartementets ferskfisk, i Svolvær ble arrestert for å høre til en fiendtlig sending på radioen. Det er første gang jeg registrerer en leder som hører på ulovlig

---

⁹⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1390.

⁹⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1405-1408.

⁹⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1217.

radio. Det var neppe veldig uvanlig og det var også nazister som lyttet på London og denne lederen behøvde ikke engang å være nazist.

Alt i alt var SD og Sipo opptatt av å få innlevert alle radioer fra de som ikke skulle ha slikt. var også opptatt av at britiske kringkastinger ikke ble lyttet til og videreført til dem som ikke hadde radio av befolkningen. Informasjon fra de allierte var viktig å holde skjult, antakelig for å holde motstanden nede.

4.2. Hjelp til fienden

Innledning

Arbeidskraft til utbygging av polarbanen og utbygging av riksvei 50 var viktig for Hitler på grunn av militær mobilisering til en mulig alliert invasjon i Norge. God kommunikasjon på vei og jernbane var viktig for den militære virksomheten i Norge. Noe av arbeidskraften kom fra slavearbeidere og krigsfanger fra okkuperte land og de som fikk hardest fengselsbehandling var folk med slavisk opphav, hvorav: russere, jugoslavene, og polakker. Ifølge Hitler var jugoslavene et mindreverdige folkeslag, og fangevoktere ble oppfordret til å banke opp og noen ganger drepe arbeiderne med en slik bakgrunn.⁹⁹ Det var både tyske og norske fangevoktere som utførte disse brutale handlingene mot fangene. Lokale nordmenn så hvordan behandling av fanger var og hjalp til der de kunne som for eksempel ved å smugle inn mat og drikke til utsultede og utmattede fanger. Disse handlingen fra nordmenn ble oppfattet som motstand og SD og Sipo skrev en del rapporter om dette fra Nord-Norge.

Andre former for hjelp til fienden var medvirkning til å få folk over grensen eller bidra med skjulesteder og proviant til de som var ettersøkte. Vi vet også at noen lokale nordmenn hjalp til i noen tilfeller med operasjonsbase ved Arnøy, men det er lite av slike rapporter som omhandler dette i kildesamlingen MaN for Nord-Norge.

Antall hendelser for denne kategorien er 5 for den avgrenset perioden under okkupasjonsårene i Nord-Norge og antallet sier oss at det var sju mindre enn gruppen tyskfiendtlighet (12), som utgjør flest rapporter i Nord-Norge fra SD og Sipo. Hjelpen kom i mange former og var vesentlig for at mennesker skulle overleve okkupasjonen i Norge. Da tenker jeg på hjelp til krigsfanger og hjelp til flukt over til Sverige. Dette er hva jeg har funnet ut av hva SD og Sipo rapportert om i denne kategorien.

---

⁹⁹ Jaklin, *Nordfronten*. s.129-153

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien hjelp til fienden.

Man kunne bli arrestert for å begunstige en fanger slik som rapporten under viser:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 2 fra den 4. Mai 1943 gez. Fehlis (...). Sikkerhetspolitiet i Svolvær arresterte den norske brannvaktmannen[brannmann] Waldemar Eli Haug, født 1.11.1891 i Buksnes, Lofoten, bosted i Svolvær, på grunn av presserende mistanke for å begunstige fanger».¹⁰⁰

Jeg tror at ordet begunstiget i denne sammenhengen bare betyr at brannmannen på en eller annen måte, trolig med mat, har hjulpet fanger. Dette var det flere nordmenn som gjorde og de kunne bli arrestert for slike handlinger. Det var en del slaviske fanger i Nord-Norge og det er ikke utenkelige at det var slaviske fanger Waldemar begunstigete. Waldemar Ely Haug dukker opp i «nordmenn i fangenskap» registeret, men da oppført som elektriker og ikke brannvaktmann[brannmann]. Han er født i Vågan, Nordland, ikke Buksnes Lofoten slik det står oppført i rapporten. Hans fødselsdato 01.11.91 og stemmer overens med den som er oppført i rapporten.¹⁰¹ Dette betyr at det sannsynligvis er snakk om samme mann. Han ble arrestert 08-04-43 og overført samme datering til Kabelvåg, så til Tromsdalen, så til Grini, så til Kiel, så til Sachsenhausen og til Bergen-Belsen til freden. Dette betyr at han satt i fengsel i en toårsperiode for å ha begunstiget fanger. SD og Sipo kan ha tatt feil i dateringen og geografien fordi dette er mest sannsynlig samme person.

Det var flere som ble satt i fangeleiren i Tromsø på Sydspissen og senere i Krøkebørsletta i Tromsdalen.¹⁰² Forholdene i arbeidsleirene og i fengslene var dårlige, men de var likevel bedre enn fangeleirene på kontinentet i Tyskland, som antakelig brannmann Waldemar sikkert fikk merke.

Det var flere tilfeller av sosialisering med fanger, men rapportene variere i bruken av «hjelp til fanger» eller «kontakt med fanger»:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 6 fra den 10. Mai 1943, i. V. gez. Reinhard (...). Fra sikkerhetspolitiet i Narvik ble den norske statsborgeren Erling Løve, født 19.02.1924 i Bodø, bosted i Ankenes, arrestert på grunn av at han hatt ulovlig omgang med russiske krigsfanger».¹⁰³

Erling Løve i fra Ankenes og blir arrestert i Bodø på grunn av og hatt ulovlig omgang med russiske krigsfanger. «Umgang» på tysk blir omgang på norsk, men da med en sosial

---

¹⁰⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1106-1108.

¹⁰¹ Ottesen og Knudsen, *Nordmenn i fangenskap 1940-45*. s. 291.

¹⁰² Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 128.

¹⁰³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1110-1112.

vektlegging ifølge den tyske nettleser-ordboken, Duden.¹⁰⁴ Dette betyr at Erling trolig har pratet med russiske fanger og blitt fengslet av på grunn av dette. Erling Løve ble arrestert, men navnet dukker dessverre ikke opp «nordmenn i fangenskap».

I en annen rapport blir en kvinne omtalt for å ha kontakt med en fange og gitt han goder. På Haug-Setermoen ble en kvinne arrestert fordi hun ikke ville gi melk til tyskere, men heller gi det til russiske fanger og tvangsarbeidere.¹⁰⁵

«BdSudSD, Oslo, Dagsmelding Nr. 89 fra den 29. Desember 1944 gez. Fehlis (...). En kvinne fra Haug-Setermoen ble arrestert fordi hun nektet å levere melk til tyske innkvarterte soldater, mens russiske fanger fikk melk i stedet».¹⁰⁶

Dette er første gang jeg registeret at rapporten direkte viser til at det blir gitt mat til russiske fanger, noen som vi vet skjedde gjennom boken til Jaklin om krigsfangene i Nord-Norge.¹⁰⁷ De andre rapportene blir personer arrestert for «å ha kontakt med», «favorisere» eller «ha omgang med».

Neste rapport omhandler en nordmann som har hatt omgang med krigsfanger. Det forekommer noe om kles overlevering, men er litt vanskelig å direkte oversette denne rapporten fra tysk til norsk:

«BdSudSD, Oslo, Dagsmelding Nr.8 fra den 18. August 1943 i A. gez. Preiss (...). På grunn av ulovlig omgang [sosialisering] med krigsfanger ble en nordmann fra Tromsø arrestert for å ha hjulpet til med å overlevere klær til russiske fanger».¹⁰⁸

Jeg vet at krigsfangene hadde lite med klær på seg for at de skulle lide i den nord-norske kulden og ledere i disse fengslene var antakelig oppfordret til å ikke gi dem noen ekstra klær. Arbeidere med slavisk opphav skulle lide på grunn av deres herkomst. Det kommer også frem i Jaklin at smugling av både mat og klær til fanger var vanlig.¹⁰⁹ Det er dette det trolig er snakk om her.

Det var også tilfeller av lokale nordmenn som hjalp krigsfanger som hadde rømt:

---

¹⁰⁴ Duden, «Umgang», hentet 27. oktober 2019 fra: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Umgang>

¹⁰⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1444.

¹⁰⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1444.

¹⁰⁷ Jaklin, *Nordfronten*, s. 139-153.

¹⁰⁸ *Meldungen aus Norwegen Teil 2*, s. 1216-1217.

¹⁰⁹ Jaklin, *Nordfronten*, s. 139-153.

«BdSudSD, Oslo, Dagsmelding Nr. 3 fra den 8. Juni 1943 gez. Fehlis (...). I Harstad ble fire nordmenn arrestert fordi de hadde hjulpet rømte russiske krigsfanger med matvarer og det ble også arrestert for å ikke ha avgitt en anmeldelse».¹¹⁰

Rapporten viser til at det i Harstad var 4 nordmenn som hjalp slik at rømte krigsfanger fikk nødvendig mat og drikke. Det kommer også tidlig frem i rapporten at nordmennene blir arrestert for å ikke melde ifra om krigsfanger på rømmen.

Kvinner blir lite omtalt i rapportene som SD og Sipo skrev, men det forekommer noen rapporter om dette:

«BDSudSD, Oslo Dagsmelding Nr. fra den 14. august 1943 i., V. gez. Reinhard. (...). På grunn av ulovlig omgang [sosialisering] med krigsfanger ble en norsk kvinnelig selger fra Tromsø arrestert».¹¹¹

Dette var et tilfelle med en kvinne som var selger som hadde sosialisert med krigsfanger. Vi vet at hun er selger og det kan være mulig hun har gitt fangene noe mat eller klær.

Vi kan regne med at også andre etater sto for noe av registreringen av kategorien «hjelp til fienden». Oppgaver som SD og Sipo tidligere hadde kan ha blitt overlatt av det norske statspolitiet utover i okkupasjonen og derfor ble ikke slike hendelser rapportert like mye som de hadde blitt tidligere i okkupasjonen.

Kapittel 5: Tyveri, negative arbeidsholdning, og annet

5.1. Tyveri

Innledning

Flere motstandsaksjoner er blitt knyttet til tyveri i okkupasjonstiden i Nord-Norge og dette kom trolig av enkeltes folks holdninger mot tyskerne. Befolkningen stjal små eller større ting som gjorde til at arbeidet til tyskerne ble vanskeligere.

Sakene som er beskrevet i *Meldungen aus Norwegen* omhandler som oftest om personer som har stjålet fra Wehrmacht. Noen ganger kommer det frem i rapporten hva det er som er blitt stjålet, men i de fleste tilfellene er tyvgodset ukjent. Det kommer i stedet frem i rapportene at det som er blitt stjålet har blitt til skade for Wehrmacht. Slike motandssaker ble rapportert av SD og Sipo og de var opptatt av dette fordi okkupasjonen var avhengig av en funksjonell og effektiv hær i Norge.

---

¹¹⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1156-1157.

¹¹¹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1216

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien tyveri

En av hendelsene blir omtalt slik i kildesamlingen *Meldungen aus Norwegen*:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 73 fra den 12. oktober 1944 gez. Fehlis (...) En norsk kvinne ble arrestert for å ha stjålet noe til skade for Wehrmacht».¹¹²

Tyveriet førte til skade for Wehrmacht som eksempelvis kan ha vært at hverdagslige gjøremål ble gjort mindre effektivt.

En liknende hendelse er beskrevet fra SD og Sipo i Tromsø, hvor to personer ble arrestert først for å ha stjålet fra Wehrmacht og for så å selge varen på svartebørsen.¹¹³ Hva som ble stjålet er ikke beskrevet i rapporten, annet enn at det som ble stjålet er blitt til skade for Wehrmacht:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 10 fra den 23. Juni 1943 gez. Fehlis (...). (...) To personer i Tromsø ble arrestert på grunn av at de hadde stjålet til skade for Wehrmacht. Deretter ble Wehrmachts-tjuvgods solgt gjennom svartebørsen».¹¹⁴

Det var flere måter nordmenn kunne stjele fra Wehrmacht på og dette skjedde noen ganger i form av et underslag av forskjellige varer produsert i tyske firmaer. Rapporten viser en slik hendelse om et byggefirma:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 6 fra den 11. August 1943, i. V. gez. Reinhard (...). På grunn av tyveri til skade for Wehrmacht, henholdsvis, på grunn av mistanke dokumentforfalskning og underslag til skade for et tysk byggefirma, ble to nordmenn i Kirkenes og en dansk arbeider i Mövik ved Kristiansand arrestert».¹¹⁵

Det er vanskelig å si om nordmennene som utførte underslagene gjorde dette som en motstandsaksjon, eller om de gjorde det for egen gevinst. Det var flere tilfeller av slike underslag og noe av dette kommer til syne i det store satsningen på fiskeproduksjon i tyske firmaer. Fisken var viktig for forsyninger til Tyskland og til fronten og tyske fiskeselskaper hadde rett til å kjøpe og bearbeide fisk i Nord-Norge.¹¹⁶ Om dette var en motstandshandling er det verdt å stille spørsmål til. Nordmenn kunne ha fått pålegg om samarbeid eller de kunne ha frivillig samarbeidet med fienden, også kalt kollaborasjon. Om motivet bak gjaldt å nekte for

---

¹¹² *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1392.*

¹¹³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1163.*

¹¹⁴ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1162-1163.*

¹¹⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1214-1215.*

¹¹⁶ *Grimnes, Norge under andre verdenskrig, s. 195.*

pålegget om samarbeidet med fienden er dette en motstand, men om det gjaldt brudd på kollaborasjonen så var dette mest trolig kun kriminalitet.

Det var flere nordmenn i Nord-Norge som var kollaboratører og dette var naturlig nok ikke de mest heroiske historiene fra okkupasjonen.¹¹⁷ Det var ikke alltid nordmenn gjorde motstand mot påleggene de hadde med tyskerne og heller kollaborerte. De valgte heller å tjene penger fremfor å gjennomføre motstandshandlinger mot tyskerne. Rapporten viser at det kunne være flere måter å ramme Wehrmacht på gjennom tyveri.

Andre personer som blir omtalt i rapportene stjal mer spesifikt materialet fra Wehrmacht som hadde et mer gjennomtenkt bruksmål enn å skaffe seg penger eller ta penger fra Wehrmacht:

«BDSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8. fra den 14 mai 1943, i. V. gez Reinhard (...). Den norske statsborgeren støper Johan Magnus Gustavsen, født. 12.01.10 Stavanger, bosted Tromsø, ble av sikkerhetspoliti Tromsø arrestert på den 10.05.43, fordi han hadde stjålet en slåsshanske fra en planlagt leveranse fra Tromsøs skipsverft og han hadde vist og fortalt andre nordmenn, om at dette slaginstrumentet av det tyske sikkerhetspolitiet og feltarmeen, ble brukt til å mishandle fanger».¹¹⁸

I Tromsø hadde en nordmann stjålet en tysk slåsshanske fra Wehrmacht og forklart for befolkningen hvordan slåsshansken ble brukt på fangene i fengslene og tvangsarbeidere. Hendelsen gjelder tyveri fra Wehrmacht, men også det å slå ned på negativ ryktespredning som er tysk- og NS-fiendtlig. Mannen ble innsatt i Tromsø på fangeleiren Sydspissen og her satt han i 6 måneder fra 7.03.1943-7.09.43.¹¹⁹ Tyskerne var redd for at det skulle komme ut for mye om fangebehandlingen i leirene og at det skulle bidra til motstand mot okkupasjonsmakten. Derfor var det viktig at tyske myndigheter slo ned på denne hendelsen.

I Hammerfest ble to norske fiskere arrestert for tyveri av sprengstoff. Rapporten for denne hendelsen framgår slik fra kildesamlingen fra MaN:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 15. Fra den 15. til den 31. Mai 1943, (...). Punkt 5. I Hammerfest ble to norske fiskere arrestert for å ha stjålet sprengstoff».¹²⁰

Tyveri fra Wehrmacht er sivil motstand ved at motstanden er ikke-voldelig, men det de stjal kan nok ha vært ment for å brukes til militære mål. Dette kunne ha vært et tilfelle som gikk både under sivil motstand og militær motstand. Med mindre de to arresterte hadde en overbevisende grunn om hvorfor de trengte sprengstoff og det hadde de mest sannsynlig ikke.

---

¹¹⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 475.

¹¹⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1113-1114.

¹¹⁹ Ottosen og Knudsen, *Nordmenn I Fangenskap 1940-1945 : Alfabetisk Register* s. 244.

¹²⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2*, s. 1154-1155.

Andre grunner til å trenge sprengstoff i denne perioden kan ha vært tunnelutbygging i fjell, men bygg- og anleggsvirksomhet var det den tyske arbeidsorganisasjonen Todt (OT) som tok seg av. Dette er trolig tyveri knyttet til militære motstandsgrupper. I rapporten står det ikke navn på fiskerne og det er derfor vanskelig å følge opp hva som skjedde med fiskerne etter at de ble arrestert.

Det hendte også at tyskerne tullet med stedsnavn i Norge og denne rapporten viser til at Larvik og Narvik er to byer tyskerne tok feil av:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 10. Fra den 18. Mai 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av tyveri av nytelsesmidler og matvarer fra forsyning lageret til RK Larvik[Narvik?], ble statsborger [N.N.] født den 30.9.15 i Ankenes og bosted Ankenes, arrestert gjennom sikkerhetspolitiet i Narvik». ¹²¹

Tyskerne roter litt mellom stedene Narvik og Larvik i denne rapporten. På grunn av at personen er fra Ankenes i Nord-Norge og det er snakk om at det er sikkerhetspolitiet i Narvik som arresterer han, så er det mest sannsynlig at det er et lager i Narvik, og ikke Larvik, som det ble stjålet av. Dette er et eksempel på at det ikke er tyveri fra Wehrmacht, men tyveri fra et lager til lederen for okkupasjonen, Rikskommisæren.

Enkelte eiendeler som ble stjålet fra Wehrmacht kunne dukke opp på svartebørsen ved en senere anledning. Dette skjedde i en rapport som omhandlet Tromsø.

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 10. Fra den 23. Juni 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av tyveri til skade for Wehrmacht, henholdsvis, svartebørshandel med Wehrmachts-eiendeler, ble 5 i Stavanger, to i Tromsø og en i Bergen arrestert». ¹²²

I rapporten kommer det frem at Wehrmacht eiendeler blir solgt på svartebørsen. Her ble to personer arrestert fra Tromsø.

Kvinner stjal fra Wehrmacht på lik linje som menn:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 73. Fra den 12. Oktober 1944, gez. Fehlis (...). I utestillingstjenesten i Kirkenes ble (...) og en norsk kvinne ble arrestert for tyveri til skade for Wehrmacht». ¹²³

Dette er første gang jeg registrerer at det forekommer en hendelse om en norsk kvinne som stjeler fra Wehrmacht. De ble straffet på lik linje som menn. Navnet til kvinnen er ukjent og det forblir dermed uvisst om videre dom for kvinnen.

---

¹²¹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1116-1117.*

¹²² *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1162-1163.*

¹²³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1390-1392.*

Antall rapporter om tyveri gjennom avgrenset perioden er registrert til å bli 8. SD og Sipo var opptatt av tyveri til skade for Wehrmacht og liknende hendelser, men de var ikke opptatt av alminnelig kriminalitet. Antallet åtte utgjør halvparten av hva den største motstandskategorien «tyskfiendtlighet»(12) gjorde.

5.2. Negativ arbeidsholdning

Innledning

Etter Norge hadde kapitulert tok det ikke lang tid før utbyggingen av Norge startet. Norge har en lang kystlinje og Norge var en potensiell invasjonsmulighet for de allierte. Hitler var skråsikker på at et angrep ville komme på Norge. Derfor startet en voldsom utbygging av Norge med forsvarsanlegg, veier, jernbane og andre fabrikker som kunne lage ressurser som var viktige for Nazi-tyskland. Utbyggingen krevde ressurser og arbeidskraft. Tvangsarbeidere ble brukt, men det var også behov for elektrikere, sjåførere og andre håndverkere. Dette medførte en etterspørsel etter arbeidskraft innad i Norge og arbeidskraft fra andre land. Arbeidet var lønnsomt for nordmenn og hadde en positiv innvirkning på arbeidsledigheten i Norge.

Det var en plan om å få arbeidstjenesten til å bli militarisert. Denne planen ble aldri satt til verks, men det var rykter og frykt for dem som var arbeidere i tyske firmaer i Norge. Dette medførte at det var flere arbeidere som flyktet, sa opp eller med vilje, utførte dårlig arbeid slik at de fikk sparken. Hjemmefronten oppfordret også arbeidere som jobbet på tyske anlegg å jobbe tregt og sabotere arbeidet.

Skjebnekamp mot bolsjevismen i øst ble brukt som propaganda for å verve soldater til tyske side i Europa. Tyskerne mente at det øvrige Europa måtte bidra til å beskytte vestlig kultur fra bolsjevismen. NS-ledere i Norge fulgte opp med taler og opprop og pekte på tusener av ansatte i ulike institusjoner som kunne være arbeidskraftreserver i «Europas skjebnekamp». Dette ble kalt den nasjonale arbeidsinnsatsen og var en annen type innsats enn den som fantes i arbeidstjenesten og derfra oppsto frykten for å bli sendt til fronten for å jobbe for tyskerne.

Vidkun Quisling opprettet en lov om «nasjonal arbeidsplikt» for menn mellom 18 og 55 år og kvinner mellom 21 og 40 år. Etter invasjonen i Normandie 6. juni 1944 ble frykten for å bli sendt til fronten gjennom arbeidstjenesten større. De som utførte arbeidstjeneste fryktet for å bli sendt til fronten for å jobbe på militære anlegg og arbeiderne ble derfor umotiverte og flyktet. Det betydelige antallet hendelser som tyskerne reagerte på av motstandskategorien negativ arbeidsholdning skyldtes at tyskerne mistet arbeidskraft i Norge og fikk nye

potensielle fiender når arbeidere flyktet over grensen. Dette var trolig årsakene til at tyskerne reagerte på «negative arbeidsholdning».

«Negativ arbeidsholdning» er nært knyttet til motstandskategorien «flukt fra landet» på grunn av at arbeidere frykter arbeidstjenesten. Her var det også flere nordmenn som hjalp folk over til Sverige.

Jeg har registret 9 hendelser av negative arbeidsholdning i sivile motstandssaker som SD og Sipo rapporterte i Nord-Norge i perioden 1942-1945. De 9 hendelsene tilsvarer 3 hendelser mindre enn kategorien «tyskfiendtlighet», og dermed blir kategorien «negativ arbeidsholdning» den nest mest registrerte kategorien for den avgrensede perioden.

Dette er hva SD og Sipo var opptatt av i kategorien negativ arbeidsholdning

I rapportene kommer det frem at arbeidere ble arrestert for flukt fra arbeid og somling i jobben:

BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 12 fra den 25. Mai 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av arbeidsflukt og arbeidssomling fant det i Oslo og Narvik sted 5 hver og i Kristiansand 2 arrestasjoner.¹²⁴

Ved denne rapporten ble fem arbeider arrestert for både somling og flukt fra arbeidet i Narvik. Det er vanskelig å finne ut hvor lenge disse personene satt i fengsel fordi navn ikke er oppgitt.

Det var ikke bare arbeidere som ble arrestert. I en annen rapport fra SD og Sipo kommer det frem at også ledere i arbeidsbyrået blir arrestert:

BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 6 fra den 15. juli 1943, gez. Fehlis (...). Lederen av arbeidsformidlingsbyrået i Evenskjer ved Harstad, Epre Bjerkeli, ble arrestert, fordi at han med overlegg hadde sabotert den norske arbeidsinnsatsen til tyske myndigheter.¹²⁵

Lederen for byrået i arbeiderformidlingen på Evenskjer i Harstad, Epre Bjerkeli ble arrestert på grunn av at han hadde sabotert den norske arbeidsinnsatsen til tyske myndigheter. Navnet til lederen var Epre Bjerkeli og fremkommer ikke i registeret for «Nordmenn i fangenskap».

Ved å fremstille skadelig kritikk av OT gjennom brev og liknende, kunne man også bli arrestert i følge en rapport:

---

¹²⁴ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1119-1120.*

¹²⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1207.*

BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra den 19. juli 1943, gez. Fehlis (...). I Hammerfest ble en norsk byråansatt (OT-mann) fra Drammen arrestert fordi han på en særdeles hatefull måte i et svensk rettslig brev hadde lagt frem en skadelig kritikk av arbeidsinnsatsen i Norge og om organisasjon Todt». ¹²⁶

En OT-byråansatt fra Drammen har hatefullt skrevet i et svensk rettslig brev med skadelig kritikk som rammer organisasjon Todt. Det var dermed ikke bare arbeidssomling og flukt fra arbeid som man kunne bli arrestert for, men også kritiske brev som omhandlet OT.

I andre rapporter kunne det være snakk om brudd på arbeidskontrakter som SD og Sipo var opptatt av:

BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra den 19. juli 1943, gez. Fehlis (...). På grunn av brudd på tjenesteplikt og arbeidskontraktbrudd ble følgende 2 pågripelser i hver [av byene] Stavanger og Kirkenes». ¹²⁷

Hva brudd på tjenesteplikten og brudd på arbeidskontrakten var, vet man ikke eksplisitt hva var, men det var sannsynlig langsomt arbeid eller dårlig arbeid. Det ble ført to pågripelser for denne aksjonen i Kirkenes.

Ved mistanke om å ha skrevet noe negativt om OT kunne man bli arrestert:

BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra den 18. August 1943, i, A. gez. Preiss (...). Tre i Narvik innsatte tyske OT-menn ble arrestert, fordi de står ved mistanke for å ha skrevet om OT-frontføring i et anonymt brev. [I brevet] truet de en plakat om militære evne og troppestyrke for å bli sendt til Sverige». ¹²⁸

Tre tyske OT-menn ble arrestert for mistanke om å true en plakat om militære evner og troppestyrker for å bli sendt til Sverige, gjennom et anonymt brev. Brevet kan ha vært skrevet for å svekke tilliten til at den tyske armeen ikke var så stor som den skulle fremstille og nå som frykten for arbeidsinnsats var til stedet, ville brevet redusere arbeidere til å jobbe for OT og ander tyske firmaer.

Dette er også første gang jeg har registrert at det er snakk om arresterte tyskere i OT i rapportene i kildesamlingen. Ved de andre tilfellene har det vært snakk om utenlandske arbeidere, krigsfanger og nordmenn.

Det var greit å ta seg ferie som arbeider fra OT, men lengden på ferien skulle være fastsatt og da man var ferdig med ferien måtte man tilbake til arbeid. Man kunne derfor bli arrestert for feireovertredelse slik som skjedde for en mann i Tromsø:

---

¹²⁶ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1208-1209.*

¹²⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1209.*

¹²⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1216-1217.*

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra den 18. August 1943, i, A. gez. Preiss (...). På grunn av arbeidsnektelse, henholdsvis, ulovlig ferieovertredelse(overskride ferien) følger det i Oslo 7 arresterte og i Bergen og Tromsø ble en [i hver by] arrestert».¹²⁹

I denne rapporten ble én person fra Tromsø arrestert i tilknytning til å overskride ferien. Ferieovertredelse var et klart brudd på arbeidskontrakten.

Ferieoverskridelse ble også registret i en annen rapport som omhandlet arbeidere fra Tromsø, Narvik og Kirkenes.

«BdSud Oslo, Dagsmelding Nr. 11 fra den 23. August 1943, gez. Fehliz (...). 6. På grunn av arbeidsnektelse og brudd på arbeidskontrakt ble i Tromsø to arrestert, og i Narvik og Kirkenes ble en arrestert hver».¹³⁰

To i Tromsø, en i Kirkenes og en i Narvik ble arrestert for brudd på arbeidskontrakten. Hva som tilsa at arbeidskontrakten var brutt kommer ikke frem i rapporten.

En annen rapport handler om at ledere i OT, en byggleder og en regnskapsfører, er blitt arrestert for å ha forsinket en ferdigstilling av viktige byggeplaner:

«BdSud Oslo, Dagsmelding Nr. 11 fra den 23. August 1943, gez. Fehliz (...). I Narvik ble en norsk byggbedriftsleder og en regnskapsfører arrestert. Begge hadde på skyldig vis skadet viktige OT byggeplaner gjennom å forsinke innsatser som forutsatte arbeidskraft».¹³¹

Dette er andre gang det er snakk om at ledere og/eller administrasjonen medvirker til «negative arbeidsholdning». Hendelsen finner sted i Narvik og det kommer frem at begge hadde skyld i at arbeidet er blitt forsinket og dette er blitt gjort gjennom å senke arbeidsinnsatsen, slik at det ville ta mye lenger tid å ferdigstille. Slike motstandssaker var Sipo og SD opptatt av å dokumentere i sine rapporter. Det kommer ikke frem navn på de to som ble arrestert.

Siste rapport som skal er tatt med er en rapport om totalt fire personer som er blitt pågrepet ved grensen og videre arrestert for flukt fra arbeidet:

«BdSud Oslo, Dagsmelding Nr. 52 fra den 17. Juli 1944, gez. Fehliz (...). Tre polske og en norsk OT-arbeider som hadde fjernet seg ulovlig fra et OT-lager/leir i Skibotn(Troms), ble plukket opp i svensk grenseområdet og arrestert under mistanke om tiltenkt flukt fra landet».¹³²

---

¹²⁹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1216-1217.*

¹³⁰ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1218-1219.*

¹³¹ *Meldungen aus Norwegen, Teil 2, s. 1218-1219.*

¹³² *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1323.*

Det er tre polske og en norsk OT-arbeider som har rømt fra en OT-leir i Skibotn for så å bli plukket opp ved grenseområdet og arrestert for mistanke om flukt fra landet.

Som nevnt avslutningsvis ved kategorien «flukt ved landet», så kan det samme nevnes her om at andre instanser antakelig tok over rapporteringen av flukt i arbeidstjenestens, somling, brudd på kontrakter osv. I krigens sluttår kunne det også være at slike hendelser ikke ble rapportert på grunn av ressursmangel i enkelte instanser.

5.3. Andre saker SD og Sipo slo ned på av sivil motstand

Innledning

Sipo og SD var også opptatt av andre saker som gikk utover de kategoriene som er nevnt over. Derfor synes jeg det ble naturlig å samle disse motstandssakene opp i dette delkapittelet. Dette er for å gi et inntrykk av hvilke andre motstandssaker SD og Sipo var opptatt av under okkupasjonen i Norge i tillegg til kategoriene som allerede er nevnt.

Desertering av tyske soldater

Desertering var ikke uvanlig for soldater i krig og det kan ha vært flere grunner til at soldater deserterte. Frykt og pasifisme var noen grunner var av de mest kjente grunnene. Det var tilfeller av desertering på begge sider under andre verdenskrig og straffen for desertering ble døden. Økningen av desertering ved krigens slutt var det ikke uvanlig og mange soldater forsøkte å flykte, særlig om de var på den tapende siden. Ved krigens slutt var det Nazi-Tyskland som så ut til å ligge på den tapende siden, og det var derfor noen tyskere som forsøkte å flykte, til tross for oppfordringer om å kjempe til siste åndedrag eller ta sitt eget liv. SD og Sipo rapporterer om tyske offiserer som prøve å flykte og det virker merkverdig at de skal rapportere om desertering når dette tydelig var en Wehrmacht-sak:

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 88 fra 20. desember 1944 gez Fehlis (...). Den 13.12 i område i Tromsø ble to underoffiserer skutt og drept fordi de var på flukt med to norske kvinner i retning Sverige». ¹³³

Tyske underoffiserer deserterte og to kvinner prøvde å ta seg over til Sverige fra Narvik. Det står ingenting om hvilken forbindelse disse kvinnene hadde med de to tyske underoffiserene, men de var trolig kjærester av de tyske underoffiserene. Offiserene og kvinnene ble arrestert

---

¹³³ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1439-1441.*

ved grensen, og de tyske underoffiserene blir straffet med henrettelse. Det er uvisst hva som hendte med de to kvinnene som fulgte de tyske offiserene.

Kilden viser kun til straff mot de to tyske underoffiserene. Det var nulltoleranse for desertering og derfor endte handlingen med en henrettelse. Dette er det første tilfelle jeg registrerer som går på straff mot tyskere i militæret og henrettelse i kildesamlingen MaN.

Det er vanskelig å se på dette som en motstandshandling, men det er trolig utfra hvilken vinkel man ser det fra. Sammenhengen mellom desertering og motstand kan være den samme avhengig av hvordan man ser på denne hendelsen. Den mest sannsynlige grunnen til at de flyktet var at de så flukt til Sverige som en måte både å få være sammen med disse kvinnene og for å unngå krigen. De dro også med to kvinner som tilsier at de ønsket å være sammen. I ettertid ville kvinnene fått straff for fraterniseringen med fienden. Uvitende om de skjebnene «tyskertøsene» led etter krigen måtte de vel ha hatt en viss mistanke om hvordan etterkrigstiden ville bli for kvinner som hadde vært med fienden.

Rapporten viser om en motstandssak som SD og Sipo var opptatt av, men hvorfor ble det rapportert når dette var en Wehrmacht-sak? Sannsynligvis er årsaken at det var norske sivile inne i bildet og det gjorde det til en MaN-sak.

Beruset los forsinker leveranse

Oppgaven har tatt for seg den sivile motstandskategorien negativ arbeidsholdning som inneholdt arbeidsnekt, flukt til Sverige og sløv arbeidsmoral ved arbeid ved tyske fasiliteter. Dette var beviste handlinger mot tyskerne, men hva skjer hvis det var en ubevisst handling? Tyskerne transporterte og eksporterte varer fra Norge til Tyskland og andre land som Nazi-Tyskland hadde lagt under seg. De mange fjordene i Norge kunne være vanskelige områder å ferdes i for en person som var ukjent. Derfor var det stasjonert en los ved forskjellige havner i Norge. Disse losene skulle geleide skip inn til havn slik at de kom seg helskinnet inn til dokk.

Det neste tilfelle som vil bli tatt opp handler om en los som er påvirket av alkohol under sin vakt som los da et tysk skip var på vei inn mot havn og trengte hjelp.

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 68 fra den 15 september 1944 gez Fehlis (...). Fra havneovervåkningen i Lødingen ble en kystlos fra Trondheim arrestert og overført til sikkerhetspolitiet i Narvik. Losen ble arrestert for drukkenskap i tjeneste og kunne ikke stille opp på jobb som forsinket eskorten».¹³⁴

---

¹³⁴ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3, s. 1379-1380.*

En los i Lødingen ble arrestert for være beruset når tyske båter skulle komme til havn. Som straff ble den berusende mannen straffet med fengsel.¹³⁵ Det er uvisst om mannen gjorde dette som en bevisst motstandshandling eller om mannen bare var full. Om det var et motstandsmotiv som sto bak var det et tydelig tegn på sabotasje.

Det står ikke noe om hva som ble fraktet på båtene bare at mannen som jobbet som los var påvirket av alkohol og ikke kunne komme på jobb. Dette forsinket eskorten av skipene som var på vei inn til havnen.

Mannen ble fengslet for å forsinke båten i å dokke. Navnet til mannen fremkommer ikke i rapporten og det er derfor vanskelig å se om mannen har et rulleblad som viser til tidligere dommer mot andre motstandssaker. Ved tidligere dommer mot okkupasjonsmakten kunne dette ha bekreftet at aksjonen var en motstandshandling. Mannen ble overlevert til Sipo i Narvik og mest sannsynlig satt i fengsel der.

Nekt av pålegg om tvangsevakuering fra Hammerfest

Tyskernes tilbaketrekning gjennom Finland med russerne og finnene i hæl medførte en tankegang om at russerne snart ville krysse grensen til Norge. Dette ble svart med en ordre om evakuering av Finnmark og Troms. Evakueringen var i begynnelsen frivillig, men ettersom flere ikke ønsket å evakuere, av forskjellige grunner, ble evakueringen av Finnmark omgjort til en tvangsevakuering av Finnmark. Det var flere grunner til at folk nektet å dra og det ene var at de ikke ville bort fra hjemmene sine. For det andre var det lettere å dra fordi de kanskje hadde et sted gjennom venner og familie lenger sør for Finnmark, men det gjaldt ikke alle. Ingen visste helt hva som ventet dem i sør og det kan være den tredje årsaken til at de ikke dro.

Deler av befolkning som ikke trosset befalingen om evakueringen endte opp med å bo i huler eller andre områder med ly.¹³⁶ De som nektet ble også arrestert og trolig tvangsevakuert sørover i Nord-Norge.

«BdSudSD Oslo, Dagsmelding Nr. 8 fra 23. januar 1945 (...). I området Hammerfest ble 34 personer arrestert for å ikke følge evakueringsordren».¹³⁷

---

¹³⁵ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1380.

¹³⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 462.

¹³⁷ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1488.

Befolkningen i Hammerfest nektet å flytte seg da det ble innført ordre om evakuering av Finnmark.¹³⁸ Det ble en ulydighetsaksjon mot tvangsevakueringen i Finnmark.¹³⁹ Flere ble arrestert for å ikke evakuere fra hjemmene sine i Hammerfest. Å nekte å utføre tvangsevakuering ble sett på som en motstandsaksjon fordi de nektet å følge ordre fra okkupasjonsmakten. Hjemmefronten oppfordret til å gjøre motstand mot evakueringen, men hjemmefronten visste lite om hva som skjedde med befolkningen trosset befalingen.¹⁴⁰

Det kommer ikke frem navn på de arresterte så det er vanskelig å finne ut hvor de ble ført, men antakelig ble de ført lengere sør i landet sammen med de 40 000 andre som måtte evakuere.

Kapittel 6: Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg sett på hvilke sivile motstandssaker Sipo og SD har vært opptatt av i Nord-Norge i perioden 1942 til 1945. På grunn av at sivil motstand ikke direkte kommer frem i kilden jeg bruker så var jeg nødt til å lage et skille mellom sivil- og militær motstand. Jeg kom frem til at ikke-voldelighet skilte de fra hverandre. Jeg var også nødt til å se på hvordan sivil motstand ble bruk i kilden gjennom ikke-voldelighet. Deretter dannet jeg meg kategorier for sivil motstand slik at det lettere skal være mulig å komme frem til et mer tallmessig resultat. Da kategoriene var dannet var det på tide å finne ut hva SD og Sipo rapporterte om.

Jeg valgte å fremstille alt i en tabell slik at det letter kommer frem hva det var som ble slått ned på mest av de forskjellige kategoriene før jeg begynte å analysere enkelte rapporter.

Fordelingen av rapporteringen var tyskfiendtlighet(12), negativ arbeidsholdning(9), radiobruk(8), tyveri(8), flukt fra landet(6), hjelp til fienden(5) og kategorien «annet»(3).

Tyskfiendtlighet var det flest rapporter om for denne perioden og foruten om kategorien «annet», var det «hjelp til fienden» som det var minst av i perioden. SD og Sipo var dermed mest opptatt av å rapportere om tyskfiendtlighet, men mindre opptatt av å rapportere om kategorien hjelp til fienden.

Da den tallmessige delen av oppgaven var besvart var det også viktig for meg å gå litt dypere inn i resultatene med kvalitativ metode. Problemstillingen min skulle svare på hvilke sivile motstandssaker SD og Sipo var opptatte av og fremstilte da en nærmere analyse av direkte rapporter som jeg fant i kilden.

---

¹³⁸ *Meldungen aus Norwegen, Teil 3*, s. 1488.

¹³⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 474.

¹⁴⁰ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 465.

For kategorien tyskfiendtlighet var SD og Sipo opptatte av omhandlet lærere som underviste om den norske kongen og brukte den britiske lederen Churchill i en undervisningstime. De var også opptatt av at ukvemsord mot norske kvinner som jobbet for tyskerne. Her ble kvinner som hjalp skadede soldater kalt for « horer ». SD og Sipo var også opptatte av at pålegg ble opprettholdt og de rapporterte flere hendelser hvor det var motstand mot disse påleggene. Eksempelvis ble en lensmann arrestert for motstand av pålegg. SD og Sipo rapporterte også om hets mot tyskerne blant ungdom og ungdommene hadde også oppbevart bilder av forsyningskip. Det var også en rapport om stenging av en kino på grunn av hets på NS-plakater.

SD og Sipo rapportert noe om motstandsaker som innbar flukt fra landet. Her kunne man bli arrestert for medvirkning til flukt og mistanke om flukt. Det var også en rapport om en tilsynsmann ved grensen som misbrakte sin jobb til å hjelpe folk over grensen. flukt fra landet var i sterk tilknytning til negativ arbeidsholdning, hvor flere arbeidere ønsket seg bort da frykten for militarisering av arbeidstjenesten ble et faktum.

Ulovlig radiobruk var det flere rapporter om i denne perioden. Her kommer det frem at det var flere nordmenn som fortsatte hadde radioer selv om det var pålegg om innlevering av radioer dersom man ikke var medlem av NS. Nordmenn ble straffet dersom de lyttet til BBC-meldinger og i noen rapporter kommer det også frem at grupper som lyttet til radio også bedrev andre ulovligheter. Andre ulovligheter var for eksempel oppbevaring av våpen eller krypskyting. I rapportene kommer det også frem at personer som jobber i lederstillinger i tyske bedrifter også kunne bli arrestert for lytting til ulovlig kanaler. I rapportene blir det også vist til hvordan nordmenn har greid å koble seg på disse kanalene som er ulovlige. De har koblet til en forsterker til grammofonen for å få tilkobling til kanalene.

Det var flere nordmenn som hjalp fanger og flyktninger til tross for konsekvensen om de skulle bli oppdaget. For SD og Sipo var det dette saker de var opptatte av. Rapportene viser at det var nordmenn som hjalp fanger med mat og klær. I en annen rapport ble en kvinne arrestert for å gi melk til en fange og ikke til tyskere. Andre rapporter omhandlet personer som ikke anga rømte fanger samtidig som de hadde gitt dem mat. I en annen rapport ble en person arrestert fordi han hadde gitt klær til krigsfanger.

Motstanden under okkupasjonen økte og folk så flere muligheter til å gjøre motstand mot tyske myndigheter gjennom tyveri. De fleste tilfellene av tyveri var i form av tyveri som førte til skade for Wehrmacht. Det var også et tilfelle med underslag i en bedrift, men dette var

mest sannsynlig kriminalitet og ikke nødvendigvis sivil motstand. Det kommer også frem at det ble stjålet fra lageret til Rikskommissar i Narvik og at en slåsshanske ble stjålet. Denne slåsshansken ble i etterkant brukt til å vise andre nordmenn hvordan behandlingen kunne være i fengslene. Det var derfor viktig å slå ned på dette på grunn av frykt for økt motstand blant nordmenn.

Tyske myndigheters planer om utbygging av forsvarstillinger, veier og andre bygg for en potensiell invasjon betydde en etterspørsel etter arbeid. Det var flere norske- og utenlandske arbeidere som jobbet i tyske bedrifter. Da frykten for militarisering av arbeidstjenesten førte til dårligere arbeid på bygg anlegg og flukt fra arbeidsplassen. Sipo og SD var opptatte av slike motstandssaker som omhandlet negativ arbeidsholdning. Det var flere norske arbeidere som gjorde motstand mot arbeidet hos tyske arbeidsorganisasjoner. Det fremkom i rapportene at det ble gjennomført arrestasjoner for ferieovertredelse, arbeidssløvheter og flukt fra arbeidet. Det var også tyske ledere i en byggebedrift som ble arrestert fordi de hadde forsinket OTs byggeplaner gjennom å forsinke arbeidere som skulle utføre arbeidet.

Det forkom også andre rapporter som var sivil motstand, men som skilte seg ut fra kategoriene ovenfor. Jeg valgte derfor å danne en egen kategori hvor jeg kunne samle disse rapportene. Det var en rapport som handlet om en los som forsinket et tysk skip. Personen forsinket skipet ved at han selv var beruset i arbeidet. SD og Sipo skrev videre at mannen ble arrestert. Den andre rapporten som skilte seg ut fra kategoriene ovenfor handlet om to offiserer og to kvinner som begge ble stoppe ved grensen. Det handlet her om et fluktforsøk av disse 4 personene. De tyske offiserene ble henrettet og det er uvisst hva som skjedde med de to kvinnene. Grunnen til at denne rapporten ble tatt med av SD og Sipo var på grunn av at hendelsen omhandlet 2 norske kvinner. Hadde de ikke vært med ville dette trolig ha blitt en Wehrmacht sak og det hadde ikke vært en oppgave for SD og Sipo. Den tredje rapporten handler om nekt av pålegg om tvangsevakuering i Hammerfest. Flere personer ble arrestert for å nekte å evakuere. Dette ble sett på som heroisme i den nord-norske fortellingen av okkupasjonen.

Alt i alt har SD og Sipo vært opptatte av å rapportere om forskjellig sivile motstandssaker gjennom okkupasjonens avgrensede periode. Slik jeg har registrert SD og Sipo's rapporter om sivil motstand, var de mest opptatt av å rapportere tyskfiendtlighet. Det var også i stor grad opptatte av å rapportere om radiobruk og negativ arbeidsholdning. Da mener jeg problemstillingen: «Hvilke sivile motstandssaker var SD og Sipo opptatt av?», er besvart og oppgaven er ferdig.

Litteraturliste

Litteratur

Browder, G., C., (2004). *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD*. Lexington, Kentucky,

Furre, B., (1992). *Norsk historie 1905-1990 : Vårt hundreår* Oslo: Samlaget.

Gjelsvik, T. (2013). *Hjemmefronten: Den sivile motstanden under okkupasjonen 1940-1945*. Drammen: Bokstav og bilde as.

Goksøyr, M. og Olstad, F. (2017). *Skjebnekamp: norsk idrett under okkupasjonen 1940-1945*. Latvia: Aschehoug og co.

Grimnes, O., K., (2018). *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*. Latvia: Aschehoug og co.

Jaklin, A., (2007). *Nordfronten : Hitlers Skjebneområde*. Gyldendal Pocket. Oslo: Gyldendal.

Johannessen, H., B., (2007). *Sivil Motstand I Sandefjord under Okkupasjonen 1940-45, Med Hovedvekt På Flyktningstransporten Til Sverige*. Masteravhandling, H. B. Johannessen.

Kjeldstadli, K., (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlag AS.

Ottosen, K., og Knudsen, A., (1995). *Nordmenn I Fangenskap 1940-1945 : Alfabetisk Register*. Oslo: Universitetsforlag.

Pedersen, G., (1982). *Militær motstand i nord, 1940-1945*. Tromsø: Universitetsforlag AS.

Sandvik, B., *Tyske prester i Norge under krigen - fra okkupasjon til felles framtid.* " Kirke Og Kultur, no. 04 (2014): 345-58.

Ulstein, R., (1977) *Svensketrafikken : 3 : Flyktningar frå Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940-45*. Vol. 3. Oslo: Samlaget,

Kilder

Dahm, V., Larsen, S., Sandberg, B., (2008). *Meldungen aus Norwegen 1940-1945. Die geheimen Lageberichte des Befehlsabers der Sicherheitspolizei und des SD in Norwegen – Teil I*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Dahm, V., Larsen, S., Sandberg, B., (2008). *Meldungen aus Norwegen 1940-1945. Die geheimen Lageberichte des Befehlsabers der Sicherheitspolizei und des SD in Norwegen – Teil 2*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Dahm, V., Larsen, S., Sandberg, B., (2008). *Meldungen aus Norwegen 1940-1945. Die geheimen Lageberichte des Befehlsabers der Sicherheitspolizei und des SD in Norwegen – Teil 3*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Nettsider

Barthkowsky, M., og Merriman, H., (2016, 27. oktober). «Civil resistance».

Oxfordbibliographie. Hentet 12. august 2019 fra

<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0194.xml>

Berg, O., T. (2014, 23. mai). «Sivil ulydighet». I Store norske leksikon. Hentet 12. oktober 2019 fra https://snl.no/sivil_ulydighet.

Berntsen, H., (2016, 9. april). «Henrettelsene av Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm». Hentet 13. oktober 2019 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1747-henrettelsene-av-viggo-hansteen-og-rolf-wickstrom.html>.

Duden (u.å.). «Umgang» Hentet 27. oktober 2019 fra

<https://www.duden.de/rechtschreibung/Umgang>

Forsvarsmuseer (u.å.). «9. April 1940» Hentet 27. april 2018 fra

<http://www.forsvaretsmuseer.no/Oscarsborg/Om-Oscarsborg/Festningens-historie/9.april-1940>.

Halvorsen, T., (2015, 25. november). «LO kjempet mot nazifisering». Hentet 10. apr. 2019 fra

<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1745-lo-kjempet-mot-nazifisering.html>.

Kristiansen, T., (2019, 4. februar). «Slaget om Narvik». Hentet 12. apr. 2019 fra

<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1749-slaget-om-narvik.html>.

Soleim, M., N., «Grenseloser i Nord-Norge under andre verdenskrig», Hentet 29. april 2019

fra https://snl.no/Grenseloser_i_Nord-Norge_under_andre_verdenskrig

Store norske leksikon. (2018, 7. mai). «Sivil». I Store norske leksikon. Hentet 12. oktober

2019 fra <https://snl.no/sivil>.

Pryser, T., (2018, 29. mai). «Sipo og SD i Norge». I Store norske leksikon. Hentet 12. august 2019 fra https://snl.no/Sipo_og_SD_i_Norge